

;

De autonome mens; een plaatsbepaling

Inleiding

In De autonome mens; nieuwe visies op gemeenschappelijkheid doordent het Humanistisch Verbond opnieuw één van haar meest fundamentele uitgangspunten en idealen, het begrip autonomie.

Het autonomiebegrip wordt in de bundel vooral als een dynamisch begrip gezien, dat vandaag de dag een andere invulling behoeft dan in de tijd van Immanuel Kant. Het ideaal van autonomie en met name de door Kant gestelde "mondigheid" zal zich moeten verhouden tot kritieken die het doorgeschoten individualisme aan de kaak stellen, aldus het voorwoord in de bundel.

De auteurs zijn "voorbij het liberale individualisme" (p. 175) op zoek naar een eigentijds en bevredigend antwoord op de vraag naar de "ideale" verhouding individu /samenleving en zoeken dit antwoord vooral in een andere en ruimere interpretatie van het autonomiebegrip, dat de ander niet uitmaakt maar insluit, zonder dat dit leidt tot een conservatieve neiging het individu onder te brengen in de religieuze of nationaal-culturele gemeenschap en te reduceren tot een specifieke groepsidentiteit.

Commentaar: Wat opvalt is dat de auteurs ieder op eigen wijze bezig zijn met een "rehabilitatie" van het autonomiebegrip (door de werking of de basis ervan op te rekken ten opzichte van wat men veronderstelt dat het begrip tot nog toe wordt geacht in te houden). Er had in dit verband bv ook kunnen worden gekozen voor een benadering richting heteronomie à la Levinas. Voor Levinas is een voorwaarde voor autonomie: het kunnen genieten van dit leven van je eigen leven en tegelijkertijd is de doorbreking van dit genieten in confrontatie met de (kwetsbare Ander) voorwaarde voor een volwaardig menszijn dus voorwaarde voor het goede. Het lijden, kwetsbaarheid van de mens en dus ook herkenning van kwetsbaarheid is dus een noodzakelijke voorwaarde voor ethiek (Zie ook Keij: eenvoudig gezegd: Levinas p.24) In de bundel De autonome mens komen we veel aanknopingspunten tegen met de filosofie van Levinas (zonder dat hij overigens uitdrukkelijk genoemd wordt. Wellicht omdat hij tot de filosofen wordt gerekend die juist de heteronomie in hun filosofische vaandel hebben staan?)

Duyndam geeft heel duidelijk aan dat autonomie vandaag meestal wordt begrepen als zelfbeschikking oftewel "zelf zin en vorm geven aan je leven". Dat kan geen kwaad onder bepaalde voorwaarden, maar als het alleen maar betekent dat je doet waar je zin in hebt en een vrijbrief wordt voor zelfophemeling en egoïsme dan heet het "doorgeschoten autonomie".

Hij pleit ervoor autonomie op te vatten als het vermogen (dat door belangeloze zelfliefde ontstaat) om onze wil te richten naar het geweten. Dit is het vermogen van de rede waardoor wij als redelijke wezens onszelf de morele wet kunnen stellen, om "pal te staan", onafhankelijk te kunnen zijn tov de markt en de media.

Dit vermogen zou door een commitment dat een bepaald offer van je vraagt, een houding die belangeloosheid impliceert worden gestut.

Kunnemann behandelt het moderne autonomiebegrip als resultante van een liberale traditie, waarbij er sprake is van een defensieve morele betekenis. Autonomie betekent beschermd zijn tegen de inbreuken van anderen, een door de politieke gemeenschap gegarandeerde verdedigingsmuur om het individu heen, maar het houdt geen morele verantwoordelijkheid voor anderen in. In die zin is de "ontaarding" al in de conceptuele grondstructuur van het moderne autonomiebegrip ingebakken, aldus Kunnemann

Kunnemann stelt daartegenover (met het HV) een "daadwerkelijke" autonomie. Hij verstaat daaronder een "diepere" autonomie die gestoeld is op de ervaring dat zin en diepgang in ons leven verbonden zijn met vormen van verwikkeling in, begrenzing door en betrokkenheid op andere mensen en op de toekomst van onze planeet die we niet kunnen controleren en die juist daarom betekenisvol zijn.

Beide auteurs heffen in feite een waarschuwend vinger op: Laten we uitkijken, wij humanisten dat we niet onder het etiket autonomie en vrijheid hedonistisch en egoïstisch bezig zijn. Laten we ook wat bescheidenheid betrachten tav het idee van zelfbepaling en laten we ook uitdrukkelijk plek laten voor commitment met de ander. Tenslotte: de relatie tussen autonomie en zingeving is een complexe. Laten we niet uit het oog verliezen dat zelfbepaling één ding is, maar dat zingeving vaak gebaat is bij belangeloze opoffering en/ of mede/lijden en/ of begrenzing van onze almacht.

Commentaar: Dat doet me sterk denken aan De weg van de mens van Martin Buber: "Alles hangt van mij af en van mijn wil tot wending: Ik wil orde scheppen in mijzelf. Opdat de mens echter tot dit grote in staat zij, moet hij eerst van alle uiterlijke franje van zijn leven tot zijn "zelf" doordringen, hij moet zichzelf vinden, niet het vanzelfsprekende "ik" van het egocentrische individu, maar het diepe "zelf" van de aan de samenleving deel hebbende mens".

Toch moeten hier nog wel vraagtekens worden geplaatst.

Vooronderstelling is namelijk dat er een vanzelfsprekend om met Kunnemann te spreken "dikke" ik zou zijn een egocentrisch ik dat in principe alleen gericht is op het eigen belang.

Van Asperen heeft indertijd al aangegeven dat functionaliteit en het uitgaan van belangen juist kan leiden tot een op anderen gerichte ethiek. Op deze wijze zou het categorisch imperatief van Kant nog kunnen worden beargumenteerd.

Immers als ik dingen doe die universaliseerbaar zijn en niet de dingen die daarmee in strijd zijn werk ik mee aan een ook voor mij leefbare samenleving en is de kans groot dat anderen dat ook doen. Dat is de eerste complicatie. Maar er is een tweede fundamentele: Zoals de waard is vertrouwt hij zijn gasten. Economen hebben er wel eens op gewezen dat een redenering die het eigen belang, het dikke ik centraal stelt te maken heeft met degene die die redenering hanteert en bovendien als effect heeft dat degene die zich zo gedraagt ook een wereld om zich heen creëert die aan deze opvatting beantwoordt.

Zo kom ik vanzelf op argumentatie vanuit vrouwen- dan wel genderstudies

Is het toevallig dat de bijdragen in de bundel die juist meer op afbakening van het autonomiebegrip richting vrijheid voor het individu zijn gericht van vrouwen afkomstig zijn en de bijdragen die op de gevaren van het dikke ik wijzen van mannen?

Dohmen stelt dat autonomie niet samenvalt met negatieve vrijheid, autonomie verwijst volgens hem naar zelfbeschikking en zelf bepaling. Ook volgens hem is het begrip vooral gemunt door moderne liberale auteurs als Locke, Kant en Mill.

Maar hij herdefinieert autonomie in navolging van Foucault als positieve vrijheid, als het vermogen om jezelf te taxeren en te evalueren en je verlangens en waarden indien nodig te herzien op grond van kritische overwegingen . Dit vermogen stelt iemand in staat tot zelfverantwoordelijkheid..

De kern van persoonlijke autonomie is aldus Dohmen “het vermogen tot een kritische reflectie op (eerste orde) verlangens en waarden”.Hij noemt dat een hogere-orde-reflectie. Tevens is autonomie de resultante van een diepgaand proces van zelfzorg, een zorg voor zichzelf die zorg voor anderen inhoudt.Het is een vorm van ja èn nee zeggen.Ja tegen zaken die hem goed en deugdzaam lijken en nee tegen dwang manipulatie, paternalisme valse voorstellingen van zaken en valse verplichtingen Dat is een voortdurend en oneindig proces aldus Dohmen omdat de markt, allerlei soorten van gemeenschap, overheden, chefs, collega's, betekenisvolle en betekenisloze anderen telkens opnieuw aanspraak maken op mijn persoon.

“onze persoonlijke identiteit is altijd in beweging, omdat met het verstrijken van de tijd en het veranderen van ons leven steeds nieuwe druk van binnen en buiten ontstaat die het individu telkens opnieuw moet hanteren. Ik moet te midden van anderen voortdurend oefenen in het maat houden, grenzen bewaken, loslaten en opnieuw afbakenen, koers en richting houden”.

Commentaar: Dohmen gebruikt hier niet voor niets de term koers en richting houden. Ook hij ziet kennelijk de mens en de individuele mens “op weg”, een levenspad dat wordt afgelegd met het oog op een bepaald doel.

Er moet dus iets, een innerlijk kompas? zijn dat aangeeft welke richting moet worden ingeslagen. Ook zijn hogere orde reflectie refereert aan dat innerlijk kompas.

Zowel bij Duyndam als bij Dohmen wordt er in feite een duidelijke relatie gelegd tussen autonomie en geweten hoewel Dohmen het niet als zodanig benoemt.

Daarnaast vinden we bij Dohmen, de zorg als begrip terug, die we ook bij Heidegger en in zijn voetspoor bij Levinas tegekomen.

Maar Levinas gaat verder. Bij hem is er een verstoring (kritische confrontatie met de ander) voor nodig om te leren denken. Alles begint met schaamte en bewustzijn, een geweten dat meteen bewustzijn is.Niet alleen de ander en de confrontatie met de ander kan tot een perspectiefwijziging leiden,en zo tot denken leiden,ook het lijden kan dat doen...

Koo van der Wal gebruikt de dialogische filosofie van o.m Buber om het autonomiebegrip een meer sociale inhoud te geven.

Mensen wekken,evoceren elkaar tot persoon, aldus Van der Wal en dat betekent dat als we voor de menselijke aard het open en relationele persoonsbegrip zetten dan kan autonomie (en ook vrijheid) in die zin betekenen dat je leeft overeenkomstig je (eigen) menselijke aard en krijgt het zo een sociale inkleuring.

Commentaar: Hier zien we dus dat van der Wal het eigenlijke ik niet ziet als dikke ik maar juist als een sociaal ik, hetgeen in feite betekent dat bij hem de begrippen autonomie en heteronomie dichtbij elkaar komen te liggen..

Beate Roessler gaat na in hoeverre autonomie en vrijheid(tot zelfbepaling) misschien hetzelfde zijn.

In hoeverre kan een mens (in deze wereld of maatschappij) zichzelf de vraag stellen hoe hij of zij wil leven en wat is een goed leven?

“Je eigen leven tegenover jezelf- onafhankelijk en niet gemanipuleerd- van een grondslag voorzien en verantwoord, in je eigen wensen en doelstellingen zo transparant mogelijk voor jezelf zijn en dus daadwerkelijk leven zoals je zelf wilt leven- en niet zoals anderen vinden dat je moet leven”, kennelijk krijgt de autonomie van een mens door dat alles gestalte aldus Roessler.

“Strikt genomen is autonomie dus een bepaling van de verhouding van een mens tot zichzelf, een bepaling die we als grondvoorwaarde moeten beschouwen voor de mogelijkheid van een mens om vrij te leven, om zijn positieve vrijheid die juridisch gewaarborgd is en maatschappelijke bescherming geniet, te realiseren”

Volgens Roessler is autonomie in die zin een gradueel begrip, een ten aanzien van zijn welslagen controversieel begrip en een regulatieve idee waaraan we nooit echt kunnen voldoen. Ze stelt zich de vraag of vrouwen autonoom kunnen zijn in een patriarchale wereld en (jong)volwassenen als ze zich steeds weer onder invloed van de kapitalistische consumptiemaatschappij door de nieuwste reclames laten bewerken tot het aankopen van auto-kleding- of levensstijlaccessoires?

“Autonomie is dus een leidraad met behulp waarvan we op ons eigen leven moeten reflecteren en maatschappelijke structuren kunnen en moeten bekritisieren” Overigens zijn we voor het aanleren van autonomie en voor een geslaagd autonoom leven juist aangewezen op succesvolle, respectvolle relaties met andere mensen, aldus Roessler. Maar bij concrete mensen in concrete levensverbanden kan autonomie altijd maar in beperkte mate worden gerealiseerd.(Ze noemt daarbij het voorbeeld van de islamitische lerares, die heel kritisch en weloverwogen bij zichzelf te rade is gegaan en dus autonoom is en de humanistische hoogleraar die onder het juk van *publish or perish* zijn werk doet en misschien wel minder autonoom is).

Commentaar: Ook bij haar komt de innerlijke criticus terug die het eigen leven beschouwt en beoordeelt en er uiteindelijk een richting aan geeft.

Wel krijg je bij lezing de neiging de vraag te stellen: wie beoordeelt of er nu van mindere of meerdere autonomie sprake is? Alleen de persoon zelf?

Is de vrouw die moeder is geworden en fulltime werkte autonoom oftewel is het alleen haar eigen keuze als ze besluit fulltime moeder te worden en daarbij vermeldt dat het haar eigen bewuste keuze is? In hoeverre is onze samenleving waarin het fulltime werken en het moederschap nog steeds zeer moeilijk combineerbaar is daar debet aan?.Oftewel is autonomie hier niet eigenlijk een illusie?

Paul Cliteur grijpt het thema aan om te pleiten voor een autonome moraal dwz een moraal die volstrekt onafhankelijk van welke godsdienst ook functioneert. In feite pleit hij dus voor ons bestaande rechts- en staatsbestel, dat de Grondwet als richtsnoer centraal stelt, waarin de diverse vrijheden voor de burger staan opgetekend..

Soheila Najand plaatst het autonomiebegrip nadrukkelijk in het kader van culturele diversiteit en daarbinnen weer op één lijn met begrippen als (actief) burgerschap en participatie. Ze keert de redenering autonomie en participatie moeten elkaar niet uitsluiten integendeel, om.

Gedeeld burgerschap heeft, volgens haar, tot doel het verwerkelijken van de autonomie van het individu op basis van een gevoel van gedeelde lotsverbondenheid voor de toekomst. Op het moment dat mensen zelf verantwoordelijkheid voelen voor hun rol in dit proces, zal de betrokkenheid bij het eigen leefklimaat en bij het oplossen van probleem'situaties enkel groeien.

Autonomie heeft een passieve en een actieve kant; een passieve toegang tot cultuur en democratische processen en een actief recht op de productie ervan: het zelf mede vormgeven van de eigen leefomgeving, aldus Najand.

Ze maakt zich sterk voor de autonomie bevorderende werking van kunst. Kunst is in staat talenten en passies boven te krijgen die noodzakelijk zijn voor de verwerkelijking van autonomie. In een wereld waar vele waarheden en opvattingen naast elkaar bestaan, is kunst een belangrijk middel om in en door het gesprek met de ander, je individuele waarheid te vinden en je identiteit te ontwikkelen.

Kunst en cultuur zijn dan ook allang geen luxemiddelen meer, aldus Najand.

In het voorgaande heb ik enkele van de auteurs van De autonome mens; nieuwe visies op gemeenschappelijkheid, aan het woord gelaten

In het volgende essay zal ik

- 1) kort commentaar geven op het door de diverse auteurs gebruikte autonomiebegrip
- 2) een eigen invulling geven aan dit begrip die aansluit op en voortbouwt op het autonomiebegrip zoals gebruikt, maar er net een andere wending aan geeft
- 3) de consequenties laten zien van een dergelijke invulling van autonomie voor de persoon in kwestie die een dergelijk autonoom leven wil leiden. Het betreft persoonlijke en maatschappelijke consequenties.
- 4) laten zien welke vluchtwegen voor handen zijn om te ontkomen aan deze consequenties
- 5) het belang laten zien van een *mogelijkheid* tot eigen invulling van de autonomie zoals bedoeld. De vraag: biedt de samenleving die mogelijkheid? Oftewel kunnen en mogen we wel autonoom zijn?
- 6) de vraag naar de zingeving behandelen oftewel: waartoe zouden we autonoom zijn?

1 De kern van het autonomiebegrip zoals door de meeste auteurs wordt behandeld wordt nog het duidelijkst door Kunnemann en Dohmen verwoord:

Kunnemann: Autonomie is een defensief moreel begrip (geworden) dat afkomstig is van liberale denkers, een door de politieke gemeenschap gegarandeerde verdedigingsmuur om het individu heen maar het houdt geen verantwoordelijkheid voor anderen in. In die zin is ontaarding al in de conceptuele grondstructuur van het moderne autonomiebegrip ingebakken.

Dohmen: Autonomie wordt het kernbegrip in de moderne liberale beweging van Locke, Kant en Mill tot en met Berlin, Habermas en Rawls. Vrijheid opgevat als autonomie van het individu, ligt aan de basis van de moderne voorstelling van de maakbare samenleving

Commentaar: Ik heb hier twee vormen van kritiek op.

In de eerste plaats doet Kunnemann naar mijn mening een filosoof als Kant (op de anderen ga ik in dit bestek niet in maar het zou me niet verbazen als een dergelijke kritiek ook bij de andere aangehaalde filosofen van toepassing was) ernstig tekort als hij stelt dat die geen gevoel zou hebben voor de verantwoordelijkheid voor anderen.

Kant's categorisch imperatief kun je misschien universalistisch maar zeker niet individualistisch noemen en het principe ervan is een gesecculariseerde vorm van verregaande plichtsbetrachting juist naar de ander of de samenleving toe.

Zijn essay over politiek en ethiek in de schemering van de Verlichting laat zien dat voor Kant de mens een moreel wezen is met publieke verantwoordelijkheid

Ware vriendschap kenmerkt zich bij Kant door communicatie in de zin van uitwisseling zodat er als het ware een eenheid, een kleine gemeenschap wordt gevormd maar ook denken doe je in gemeenschap dwz je moet redeneringen aan elkaar toetsen en letten op falsificeerbaarheid.

Het gaat Kant bij Verlichting om het publieke discours en de vrijheid die daarvoor nodig is. In zekere zin is Kant dus minder een pleitbezorger voor individuele vrijheid dan voor deze publieke vrijheid.

Ook Dohmen gaat hier naar mijn mening wat tekort door de bocht. Interessant was het ook geweest als de auteurs van de bundel ook eerdere filosofen bij het debat hadden betrokken zoals bv Coornhert, misschien wat minder bekend maar een groot voorstander van het zgn perfectisme. De mens, de individuele mens moet zichzelf in dit leven vervolmaken aldus Coornhert, die overigens allerminst een atheïst was maar wel een groot pleitbezorger van godsdienstvrijheid. Nu wordt er wel over Jonathan Israel en Spinoza gesproken maar ook hierbij wordt wel kort stilgestaan.

Samengevat: ik vind de filosofische onderbouwing van de eenzijdigheid van het gebruikte autonomiebegrip wat aan de magere kant. In een tijd waarin het steeds populairder wordt om af te geven op het zgn liberale humanisme (ziebv John Gray) is het iets te voor de hand liggend om het autonomiebegrip onder vuur te nemen als een reliqui van liberale denkers dat nodig een nieuwe inhoud behoeft. Misschien was de bundel interessanter geworden als men met een historiserende beschouwing liet zien dat autonomie in de loop der tijd in het academische debat ten onrechte is verworpen tot en gelijk gesteld is met puur gebruik en vaak ook nog misbruik van individuele vrijheid.

Een dergelijke signalering past in een kritische beschouwing over een modieus wetenschappelijk discours waarin men zich op een eenzijdige wijze afzet tegen het toegenomen individualisme en egoïsme(1)

Jammer is ook dat de meeste beschouwingen voorbijgaan aan de relevantie van de invulling van negatieve vrijheid. Dat klinkt natuurlijk heel negatief maar het betreft de verzekering van de staat van de verwerkelijking van de klassieke grondrechten. Merkwaardig is dat voorbij wordt gegaan aan de actualiteit van dit thema in onze tijd. Kijken we op dit moment naar die klassieke vrijheden dan moeten we constateren dat de overheid als zodanig hier weinig waarde meer aan lijkt te hechten. Alles zoals het recht op privacy en lichamelijke integriteit van de burger en zelfs de vrijheid van meningsuiting moet wijken voor de zgn veiligheid die dan zou worden gegarandeerd als we al onze vrijheden inleveren.

Onze anti terreur maatregelen en wetgeving waarbij rechten van burgers worden uitgehold evenals het strafrecht zelf staan op kop in Europa. Niemand maakt hiertegen bezwaar omdat de gegoede klasse nog steeds als motto heeft dat zij toch "niets heeft te verbergen" en er overigens zelf weinig last van zou hebben (2).

We moeten het op dit moment vooral hebben van de rechtspraak en dan vooral de internationale..

Alleen in de bijdrage van Halsema en Snels zie ik deze waarschuwing terug. Juist humanisten zouden zich moeten bekommeren om de teloorgang van de klassieke (democratische) rechtsstaat lijkt me.

Locke vond nog dat een overheid die de rechten en vrijheden van burgers niet beschermd moest worden opgedoekt. (zie stuk Kunnemann?)

Vandaag de dag zou Locke wegens zo'n uitspraak weleens als potentiële terrorist kunnen worden aangewezen.

- 1). Terwijl een belangrijk deel van de academische elite zich op papier bezighield en nog houdt, met de gevaren van individualisering in een geseculariseerde samenleving was hun wederhelft druk doende met driedubbele banen (één kleine betaalde en twee onbetaalde en wel één binnens- en één buitenshuis. De laatste hield onder meer in mantelverzorger van de eigen ouder(s), leesmoeder en vrijwilliger bij het schoonmaken van toiletten op de basisschool van de kinderen)
- 2) Zelfs Pim Fortuyn begon zich hierover druk te maken in zijn verkiezingsprogramma omdat hij om zich heen zag dat ook de politieke elite in sommige gevallen onder de uitholling van de rechtsstaat te lijden kreeg..

2. Autonomie als plaatsbepaling; een aanzet tot discussie

In de Weg van de mens van Martin Buber komen we een hoofdstuk tegen dat: Daar waar men staat, heet en waar Buber begint met een anecdote over een rabbi Eisik die in een droom te horen had gekregen dat in Praag onder de brug die naar het koninklijk paleis voerde een schat zou zijn te vinden.

Toen de droom drie maal terugkeerde vertrok rabbi Eisik naar Praag. Bij de brug stonden wachtposten en hij durfde hen niet naar een schat te vragen maar toen hij maar steeds naar de brug kwam en daar rond bleef zwerven vroeg de hoofdman van de wacht of hij er iets zocht of op iemand wachtte. Rabbi Eisik vertelde welke droom hem uit het verre land hierheen had gevoerd. De hoofdman lachte: Zo dus jij bent ter wille van een droom hierheen getrokken, nou dan had ik ook naar Krakau kunnen reizen toen mij werd bevolen in een droom om in een woning van een jood genaamd Eisik onder de haard naar een schat te zoeken, geen beginnen aan, ze heten daar bijna allemaal Eisik!

Rabbi Eisik boog en keerde naar huis terug, groef de schat op en bouwde een bedehuis....

Dit verhaal zegt ons aldus Buber dat er iets is dat men op één enkele plaats ter wereld kan vinden. Het is een grote schat, men kan hem de vervulling van het bestaan noemen. En de plaats waar deze schat is te vinden is de plaats waar men staat. (p 57) De meesten van ons, aldus Buber, komen slechts op sporadische ogenblikken tot volkomen bewustzijn van het feit dat wij de vervulling van ons bestaan niet hebben kunnen smaken, dat ons leven aan een waarlijk vervuld bestaan geen deel heeft en als het ware langs het werkelijke bestaan heen geleefd wordt. Nochtans voelen we dit tekort voortdurend, in enigerlei mate doen we moeite ergens dat te vinden dat ons ontbreekt.

Ergens op enigerlei gebied van de wereld of van de geest, alleen niet daar waar wij staan, niet daar waar wij geplaatst zijn; juist daar en nergens anders is de schat te vinden. In de wereld om mij heen, die ik mijn eigen wereld weet, in de situatie die mij door het lot is gegeven, in dat wat dag aan dag om mij heen is, wat mij dag na dag opeist, daarin ligt mijn wezenlijke taak en de vervulling van mijn bestaan die voor mij open ligt”.

Aan de hand van mijn eigen levenservaringen en leeservaringen wil ik hier graag een pleidooi houden voor autonomie als (de mogelijkheid van) een plaatsbepaling, een plaatsbepaling van het individu en ik spreek hier liever van de persoon in navolging van personalistische filosofen ten opzichte van hetgeen voor die persoon in zijn/haar leven relevant is

Ik stel dat die relevantie universele trekken heeft.

Zo is voor ieder mens relevant zijn of haar geschiedenis: waar kom je vandaan maar ook welke taboes waren er in de familie. Ook je eigen geschiedenis van geboorte en zelfs de wijze waarop je verwekt bent tot volwassenheid is relevant.

Of de gegevens van het lichaam. Als je met een mismaakt lichaam bent geboren moet je je als mens verhouden tot dat mismaakte lichaam, je moet je een houding geven die "passend" is. In een samenleving waarin mismaakte lichamen taboe zijn, is het onmogelijk je een houding te geven. Je wordt bv veroordeeld om altijd binnen te zitten, je te schamen etc Maar ook de vormen van je lichaam, de behoeften van je lichaam zijn in zekere zin faits a complis, je hebt er maar beperkt zeggenschap over en zal er mee moeten leren leven

Relevant zijn ook: ziekten of in het algemeen wat je overkomt, geluk/ongeluk, je geschiedenis en achtergrond dwz je persoonlijke geschiedenis, maar ook de historische context van het tijdperk waarin je geboren bent en van de plek waar je geboren bent.

Relevant zijn: de relevante anderen met wie je in je leven te maken krijgt, zoals ouders, broers en of zussen maar ook collega's, vrienden, buren ea.

Als die relatie vooraf is voorgeformuleerd, je hebt je zus en zo te gedragen (eert Uw vader en uw moeder en wee je gebeente als je dat niet doet, dan ben je verdoemd) is er weinig mogelijkheid tot autonomie oftewel plaatsbepaling.

Waar ik ook uitdrukkelijk aandacht voor wil vragen is een plaatsbepaling ten opzichte van de materie.

Als we, om een beetje serieus te worden genomen, allemaal op zijn minst een up to date computer, flat screen en digitale tv moeten bezitten, ons moeten bevinden tussen ons soort mensen op dito bank in dito huis, met dito vakanties, is er geen mogelijkheid van een plaatsbepaling en is de tomtomisering van de passionele mens een feit (zie Schrijvers)

Tenslotte wil ik betogen dat een dergelijke plaatsbepaling en dus ook de mogelijkheden die daartoe aanwezig zijn, niet zozeer van belang zijn om gelukkig te worden of een "goed" leven te leiden.

Ik wil betogen dat een dergelijke plaatsbepaling en de mogelijkheden daartoe noodzakelijk zijn om een "menselijk" leven te leiden dus een leven als "mens".

De mens immers verkeert continu in een krachtenveld van ontmenselijking en menswording of vermenselijking.

In dat krachtenveld moet de mens als mens zijn/haar positie bepalen en dat vergt een alerte houding

Wanneer autonomie zo wordt ingevuld dat er voorbij wordt gegaan aan de verschillen tussen mensen in lichaamsbouw, geschiedenis, lot, context etc en dat het gebruik van het autonomiebegrip alleen al aanleiding geeft om naar al die Umweltfactoren als maakbaar te kijken, dus hoezo gehandicapt, dat verhelpen we toch even of hoezo geschiedenis, die (ver)vormen we toch wel of hoezo ziekten en ongeluk, daar zijn we zelf bij en die voorkomen we toch wel dan hebben we niet een hedonistische

opvatting van autonomie, maar een onjuiste, immers jezelf de wet stellen, is een wilsact van zelfbeheersing maar niet een Weltbeheersing. Bovendien is die maakbaarheid uiteindelijk beperkt, veel beperkter dan de utopisch technologen (term is van John Gray) ons willen doe geloven.

Hieronder zal ik enkele voorbeelden noemen van wat ik bedoel met gerelateerde plaatsbepaling

Vb1: Plaatsbepaling ten opzichte van de eigen geschiedenis.

Als ik als voorbeeld mijn eigen geschiedenis neem dan was er een door mij gevoelde noodzaak me te verhouden tot mijn joodse achtergrond.

Na de oorlog geboren als kind van ouders die de oorlog hadden overleefd, ieder op eigen wijze in een gezin waarvan drie personen in een concentratiekamp hadden gezeten was er sprake van een krampachtig sluiten van het geschiedenisboek.

Over de oorlog werd niet meer gesproken en alles wat met jodendom had te maken was suspect en of riskant. Tegelijkertijd was er sprake van een nauwelijks verborgen werkelijkheid van steun aan Israël, joodse vrienden, matzes bij het paasontbijt en tot vervelens toe vermelden welke melkboer fout was geweest.

Naar Duitsland en Oostenrijk ging je niet op vakantie enzovoort enzovoort.

Er werden terzelfdertijd volstrekt verschillende en tegenstrijdige boodschappen afgegeven. Later toen ik eenmaal zelf een gezin had (waarvan de oudste zoon Ruben was genoemd, een naam die mijn moeder krankzinnig vond, had die jongen toch een gewone hollandse naam gegeven), werd er geen gesprek meer gevoerd zonder dat mijn ouders het over die oorlog hadden.

De uitspraak van mijn moeder toen ze op 81 jarige leeftijd hoorde dat ze ongeneeslijk kanker had: ik had 45 jaar geleden al dood moeten zijn. En zo kan ik nog een tijdje doorgaan.

Onderliggend was het schuldgevoel van mijn beide ouders dat zij wel en zovelen niet de oorlog en de kampen hadden overleefd. Een dergelijk schuldgevoel aangevuld met angst (voor het openbaren van de joodse identiteit) werd op mij als tweede generatie overgedragen. Een groot deel van mijn werkzame leven was dan ook gewijd aan het raadsel van de holocaust en van het jodendom zelf en vooral aan de vraag hoe een dergelijke menselijk drama kon plaatsvinden en voor de toekomst kon worden voorkomen. (zie mijn stuk in EAJG)

Waar het in feite om gaat is dat een mens zich kan bevrijden van zijn geschiedenis en die van zijn ouders door er een houding tegenover aan te nemen, niet door iets ervan te ontkennen, af te zweren, te loochenen of zich er zo mee te identificeren dat de betreffende erin op en ondergaat⁽³⁾ maar door er in zekere zin boven uit te stijgen door een proces van acceptatie en vervolgens integratie gevolgd door een zekere distantie en tenslotte het openstaan voor het andere of de ander.

Terug naar het voorbeeld van mezelf: eerst moet ik in staat zijn mijn eigen joodse identiteit en achtergrond te accepteren en te integreren om er vervolgens weer een zekere afstand van te nemen en vandaaruit openheid te betrachten ten opzichte van de "radicaal" andere (bv de arabieren die de joden de zee in zouden willen drijven)

3). Zo bestaat in joods religieuze kringen de neiging mensen met een joodse achtergrond die niet "iets aan hun jodendom doen" te verwijten dat zij door hun geassimileerde leefwijze en het opvoeden van hun kinderen zonder traditie en zelfs maar "joods besef", het jodendom op die manier te laten uitsterven en op die manier Hitler alsnog zijn zin geven. Je (voorafbepaalde) missie is dus: bewust joods te leven,

een joodse partner te huwen en je joodse kinderen joods op te voeden

Maar ook als je ouders had die “fout” waren geweest kan een dergelijke vraag, de vraag: hoe verhoud ik me tot de geschiedenis van deze ouders zich indringend voordoen.

Kinderen van vaders of moeders die gedetineerd zijn of zijn geweest, kinderen van vernederde of verkrachte ouders of anderszins getraumatiseerd (zie bv de kinderen van Palestijnen), ook zij hebben gegronde redenen om zich te verhouden tot datgene wat hun ouders hebben gedaan en wat hen is aangedaan.

Vb 2. De ouders zijn godsdienstig en het kind voelt al op jonge leeftijd dat het niet in God gelooft. Zo'n jong volwassene valt van zijn geloof af en dat kan gepaard gaan met een groot schuldgevoel, je valt je ouders af, volgens hen ben je nu verdoemd etc. Het voorbeeld waar ik aan denk komt uit de gereformeerde hoek en betreft dus niet een exmoslim.

Deze voorbeelden kunnen met onnoemlijk veel voorbeelden worden aangevuld.

In al die gevallen is er een (uiterlijke) reden om diepgaand stil te staan bij de plaats die je inneemt of in wilt nemen ten opzichte van je voorgeslacht, maar ook in gevallen waarin die reden minder obvious is, is er nog steeds een noodzaak.

Er is niet voor niets sprake van puberteit, een puberteit waarin ieder kind bezig is zijn plaats te (mogen) bepalen ten opzichte van zijn ouders en dat gaat logischerwijs met strubbelingen gepaard.

De mogelijkheid bieden tot een plaatsbepaling, betekent hier dat een samenleving zijn burgers, van kind tot volwassene tot bejaard de mogelijkheid biedt te leren, te groeien, zich van zijn of haar gevoelens bewust te (mogen) zijn en ook uitdrukkelijk de mogelijkheid biedt fouten te maken.

(zie verderop in dit betoog)

Plaatsbepaling ten opzichte van het eigen lichaam

Vb 1. Mijn zoon heeft op de middelbare school er erg veel last van gehad dat hij zo klein was. Het duurde tot de derde/vierde klas dat hij een lengte bereikte die nog steeds niet lang maar wel “acceptabel” was.

Er was voor hem een noodzaak zich op een bepaalde wijze te verhouden tot zijn (geringe) lengte. Je kunt ook zeggen: zich te verzoenen met het feit dat hij kleiner van stuk was dan anderen. Hij kon die lengte immers niet veranderen.

Ik heb hem proberen voor te houden dat hij er beter maar reëel mee om kon gaan dwz het aannemen als een (voorlopig) feit, als een gegevenheid die bij hem paste en wat voor een groot deel buiten hem om in zijn voorgeslacht was vastgelegd.

Oftewel: hij moest roeien met de riemen die hij had.

Een dergelijke reactie van een ouder wordt overigens wel steeds problematischer in een tijd dat vrijwel alles wat het lichaam betreft maakbaar en veranderbaar wordt geacht.

Vragen: hoe verhoud je je tot je hazenlip, je te zware borsten of juist te geringe borsten, maar ook je hartafwijking die kan worden hersteld door op vroege leeftijd een pacemaker aan te leggen ed.

Toch: in al die gevallen blijft er van een verhouden tot, sprake.

Vb 2 Dit zich verhouden tot culmineert in lichamelijke defecten, ernstige ziekten, tot welke je je moet verhouden als kanker, MS, allerlei neurologische aandoeningen ea.

Vb 3 Ook lichamelijke defecten naar aanleiding van bepaalde ongelukken die je overkomen (verkeersongelukken, brand, ea), ook daartoe zal je je moeten verhouden, moet je je plaats bepalen.

Bij alle genoemde voorbeelden speelt de relatie tussen jou en de buitenwereld een uiterst belangrijke rol. Kun je geen tijdschrift, geen krant of tv programma opslaan waarin het niet gaat om fysiek uiterlijk schoon en perfectie?

Of woon je in een dorp en heb je ouders die jouw onzekerheid over je lichaam so wie so niet kunnen begrijpen?

Hoewel we nu in een tijd leven van het "maakbare" lichaam is de kwestie hoe verhoud ik mij tot mijn (veranderende en veranderde) lichaam zeker vanaf de puberteit altijd al een heet hangijzer geweest., samenhangend met de onzekerheid van de adolescent.

Ik denk dan ook dat de plaatsbepaling of houding die ik hier bedoel van een andere orde is dan wanneer Dohmen het heeft over hogere orde reflectie. ten opzichte van verlangens en waarden.

Ik voel me als puber onzeker over mijn eigen lijf: te grote of juist te kleine pik, idem dito wat betreft de borsten of de vagina, ik ben te dik of juist te mager, te klein of juist te lang etc en ik weet en zie dat anderen allemaal andere lijven met andere kenmerken hebben dan ik heb en ben daar dan jaloers op. Bovendien kan ik met die onzekerheidsgevoelens nergens echt terecht naar mijn gevoel want je moet immers concurreren op de markt van schoonheid en perfectie. De angst om je kwetsbaarheid in deze te laten zien is groot.

Plaatsbepaling ten opzichte van datgene wat je overkomt

Victor Frankl geeft in zijn belangwekkende boek: De zin van het bestaan het voorbeeld van een medegevangene in Auschwitz die in de laatste dagen vlak voor haar sterven oog had voor het bijzondere van een boom vlak voor het raam van haar barak. Door het raam kon zij een enkele tak zien van een kastanjeboom en op die tak prijkten twee bloesems. Ik praat dikwijls met die boom, zei de vrouw.

Frankl vroeg haar wat de boom zei: ik ben hier- ik ben hier- ik ben het leven- het eeuwige leven, aldus de vrouw.

Frankl geeft haar verhaal als voorbeeld van een wijze waarop de mens zijn noodlot kan dragen en daarmee een diepere betekenis aan zijn leven geven. Volgens Frankl wordt ieder mens door het leven ondervraagd, hij kan zich slechts verantwoorden tegenover het leven, door zijn eigen leven te verantwoorden.

Zijn boodschap luidt: in elke situatie hoe absurd ook kan een mens zich op een bepaalde wijze verhouden tot zijn omgeving en dat bepaalt zijn of haar "menschelijkheid" Het is niet de strenge vrijheid van Sartre, die vond dat ieder mens zichzelf "verzint" en zijn eigen essentie ontwerpt, maar één die rekening houdt met het menselijk drama. Volgens Frankl wordt de betekenis van ons bestaan niet door onszelf verzonnen maar veeleer ontdekt.

Plaatsbepaling ten opzichte van de eigen seksualiteit

Vb 1. Je komt er op tienjarige leeftijd als jongen achter dat je je eigenlijk altijd al meer meisje hebt gevoeld

Vb 2 Je komt er als 15 jarig meisje achter dat je je meer tot meisjes aangetrokken voelt

Vb 3 Je komt er als ouder achter dat je je tot je zoon of dochter aangetrokken voelt

Vb 4 Je komt er als man van 21 achter dat je je alleen tot jonge jongens aangetrokken voelt.

In al deze gevallen zul je je moeten verhouden tot die sexuele- en gendergevoelens en ook al lijkt onze moderne tijd progressief en tolerant. uit deze voorbeelden en de verschillende gevoelens die ze zullen oproepen blijkt al dat we dat niet altijd zijn. Bepaalde gevoelens zitten duidelijk in de taboesfeer. Wanneer een dergelijke taboesfeer te groot wordt is er een grote kans dat de gevoelens zodanig worden onderdrukt dat er andere dingen gaan optreden, zoals depressiviteit of agressiviteit (bv tov homosexualiteit)

Hoe verhoud je je tot dergelijke gevoelens? Wat doe je er wel of niet mee?

Laat je je in voorbeeld 1 verbouwen, in voorbeeld twee wend je je tot het COC, in voorbeeld 3 tot een psychiater misschien evenzeer als in voorbeeld 4 of onderdruk je je gevoelens, doe je er dus niets mee? Dat kan ook een plaatsbepaling zijn namelijk. Een bewuste keuze om er niets mee te doen

Plaatsbepaling ten opzichte van de ander

Vb 1. Je zit net in een hele drukke en belangrijke vergadering en je wordt opgebeld door je partner die een ernstig beroep op je doet. Ze heeft kanker en moet voor controle naar het ziekenhuis. Haar vriendin die mee zou gaan kan niet en ze wil niet alleen gaan.

Dit is slechts een voorbeeld maar het hele leven zit boordevol van dergelijke voorbeelden. Wie laat je wanneer voorgaan, is een constante vraag in ons bestaan.

Oftewel hoe verhoud je je tot anderen, dierbare anderen, maar ook andere anderen

Vb 2. Je bent op weg naar je doodzieke moeder die je nodig heeft en onderweg zie je dat een oudere vrouw wordt aangerand door een jongeman die het op haar tasje gemunt heeft. Wat doe je?

Vb 3 Je partner die MS heeft kan naar een verpleeghuis ,maar vindt dat vreselijk.

Jij zou de zorg op je kunnen nemen maar dat kost je heel veel energie en je vrijheid.

Doe je dat toch en hoe lang?

Vb 4. Je woont in een wijk waar zich steeds meer problemen voordoen.

Stem je met de voeten of ga je in de bewonersraad zitten?

Vergelijken we nu deze plaatsbepalingen ten opzichte van het begrip zelfbeschikking of zelfbepaling dan valt op dat er bij plaatsbepaling veel meer ruimte is voor de reactie. Niet de actie ten behoeve van de verandering van het eigen lot of de actie als prestatie is in de eerste plaats belangrijk maar de reactie, de wijze waarop wordt gereageerd op datgene wat de persoon overkomt of wat hem of haar toevalt. Er wordt een houding ingenomen die voor een groot deel wordt bepaald door de situatie, de mogelijkheden die iemand al of niet ter beschikking staan, en soms gewoon de hunch, of de intuïtie, Aristoteles spreekt van fronesis, het praktische verstand dat iemand ingeeft om precies het juiste te doen in een bepaalde situatie.

Je kan dan zeggen dat degene die er (vaak door vallen en opstaan) vaker in slaagt een dergelijke fronesis toe te passen meer autonoom is dan een ander.

Tenslotte noem ik de plaatsbepaling ten opzichte van de materie

Vb1. Ik kamp mijn hele leven al met het gevoel dat ik onpraktisch ben. Dingen vallen snel uit mijn handen, ik let nooit zo op de spullen om me heen, taxeer afstanden verkeerd, stoot mijn hoofd dan etc.

Hoe verhoud ik mij tot deze aangeboren of gegroeide onhandigheid?

Neem ik bv bewust meer de tijd om om me heen te kijken en op te letten wat ik doe? Of blijf ik de materie ondergeschikt vinden?

Vb 2. Iedereen draagt Nike schoenen in de klas van mijn kinderen. Ik kan ze niet betalen. Mijn kinderen voelen zich minderwaardig omdat ze niet mee kunnen doen met de anderen wat schoeisel betreft.

Hoe verhoud ik me tot dit fenomeen? Ga ik in de prostitutie om toch het geld bij elkaar te verdienen maar doe dit stiekum zodat niemand het merkt? (voorbeeld is niet verzonnen)

Bij al deze voorbeelden van plaatsbepalingen is er sprake van een samengaan van ervaring, emotie, reflectie en handeling.

Deze verhouding tot aspecten van het zelf vindt evenzeer aansluiting bij de deugdethiek van Aristoteles als bij het moderne hersenonderzoek dat aangeeft dat hersens uitermate flexibel zijn en meegroeien, veranderen met de inwerking door denken, handelen en ervaring of omgevingsinvloeden. (Zie Margriet Sitskoorn: Het maakbare brein, 2007)

Alleen is het mij hier niet zozeer te doen om de leus: gebruik je hersens en word wie je wilt zijn, maar meer om de doorbreking van de mythe dat alles vast zou liggen in de genen en in onze hersens en dat er dus geen plaats meer voor een subject (beleving) zou zijn, een zelf dat zich in een zich ontwikkelende zin tot aspecten van dat zelf (in relatie tot de omgeving) verhoudt

Belangrijk is ook dat hieruit volgt dat er sprake van een keuze is voor de persoon: welke kwaliteiten of mogelijkheden grijp ik aan, ontwikkel ik en welke niet.

In die zin blijft een mens verantwoordelijk voor zijn/haar gemaakte keuzes.

Fronesis kun je namelijk ook heel goed oefenen door gedrag.

3. Consequenties

In feite heeft wat ik hiervoor beschreven heb in sterke mate te maken met bewustwording, bewustwording van je geschiedenis, je lichaam, je relatie met anderen, de wereld om je heen.

Mijn stelling zou zijn dat hoe meer je overkomt, des te groter de kans is dat je tot een bepaalde bewustwording komt en dus ook een bepaalde houding moet gaan innemen.

Hoe gladder je leven verloopt hoe minder die noodzaak er lijkt te zijn. (zie Levinas over het lijden)

Vaak zie je dan ook dat pas als iemand 50 is en een hartinfarct krijgt of uit het arbeidsproces wordt gestoten er een versnelde bewustwording optreedt, maar soms kan de stap naar houding innemen niet meer goed worden gemaakt en "kiest" men voor vluchtwegen zoals drank, ernstige depressie, zelfs zelfmoord ed.

Een mens die bewust leeft heeft de mogelijkheid tot een intenser leven te komen, een leven dat niet persé gelukkiger hoeft te zijn.

Bewust leven impliceert namelijk ook risico's. Het is niet altijd "leuker".

Een bewust levend mens loopt onherroepelijk tegen zijn/ haar eigen gebreken of zwaktes aan. Misschien ontdek je gevoelens die je liever niet zou ontdekken (zie boven gegeven voorbeelden) omdat je het risico loopt uitgestoten te worden uit je familie, je kring van vrienden, de buurt etc

Als je je bewust bent van zaken ben je je ook bewust van je eigen aandeel daarin. Je neemt tegelijkertijd een bepaalde verantwoordelijkheid.

Keuzes dienen zich aan evenals schuldgevoelens want je kan misschien ook andere keuzes maken.

Een bewust levend mens krijgt het moeilijk in onze samenleving ook al lijkt het dat we dat juist aanmoedigen.

Stel je ontmoet een leuke jongeman, met wie je graag een avond uit wil.

Hij drinkt twee glazen bier en wil er nog één bestellen. Je weet : als je nu zegt, joh doe dat nou niet want je moet straks nog rijden, dat je kans op een relatie of nog simpeler een leuke rest van de avond verkeken is.

Een bewust levend mens neemt ook de wereld om zich heen serieus.

Je wordt lid van een politieke partij . Je leest heel serieus het verkiezingsprogramma en treft daar van alles in aan. Je denkt dat dat het gedachtegoed is van de partij.

Je wordt populair, kan standpunten goed verwoorden, bent goed gebekt, dient andere partijen van repliek en zorgt voor stemmenwinst..

Maar er breekt een dag aan dat je als je eenmaal in de gemeenteraad of een partijbestuur zit dezelfde standpunten verwoordt die in het programma staan.

Opeens word je dat niet meer in dank afgenomen.

Je begrijpt het niet, je bent toch verantwoordelijk bezig, draagt het partijstandpunt uit?

Dat er een verschil is tussen een situatie waarin je kiezers moet aantrekken en waarin je macht hebt veroverd zie je niet.

Consequentie in houding en verantwoordelijkheid is niet een kenmerk van onze tijd Het gaat meer om "radar"werk nl je zo soepel mogelijk aanpassen aan situaties, die zeer verschillend kunnen zijn en verschillende dingen van je kunnen vragen (Zie de bundel de Actualiteit van het geweten). En als je daar onvoldoende gevoel voor hebt omdat je te bewust leeft, kan dat je aardig opbreken.

Plaatsbepaling ,een houding innemen betekent ook een bepaald soort eigenwijzigheid. En ook daarvan is niet iedereen gediend.

In onze "individualistische gesecculariseerde "samenleving, wordt je rug rechten of zoals anderen zullen zeggen tegendraadsheid opgevat als gebrek aan flexibiliteit met alle gevolgen vandien.

Ook een houding die niet wordt geleid door modieusheid kan op tegenstand rekenen. Stel : je werkt aan de universiteit in de sociale wetenschappen en je weigert af te geven op onze doorgeschooten individualisering omdat je ziet dat zoiets een veel te eenzijdig beeld geeft.

Een carrière zal niet voor je zijn weggelegd. Bekender is misschien het voorbeeld van de klokkenluider, een maatschappelijk gezien buitengewoon nuttige en noodzakelijke functie maar niet erg verstandig uit het oogpunt van carrière maken.

Maar ook als je in je relatie naar het oordeel van je partner teveel bezig bent met "bewust"leven en keuzes maken hetgeen impliceert dat je hem(of haar) grenzen stelt of duidelijk aangeeft wat je zelf zou willen of verwachten van je relatie kan dat op grote problemen stuiten. Niet iedereen houdt van een dergelijke openheid.

Velen (zie Komter's Recht van de vanzelfsprekendheid) zijn erbij gebaat dat er weinig wordt uitgesproken en zeker niets wordt onderhandeld of verhelderd. Misschien is dat trouwens in de huidige generatie twintigers en dertigers anders..

Uiteindelijk zal macht in de relatie: wie heeft de ander op het eerste gezicht het minst nodig, en liefde: wie heeft in een relatie het meest "over"voor de ander de doorslag geven.

Hetzelfde verhaal gaat op voor een situatie waarin je patient bent. Je hebt net een hersenbloeding gehad en je bent zo "eigenwijs"om je niets aan te trekken van statistieken. Als de statistieken zeggen dat je nog 6 maanden te leven zou hebben, leef je inmiddels al een jaar, als de statistieken zeggen dat je relatie allang stuk zou moeten zijn, is deze beter dan ooit etc...

Dergelijk eigenwijs gedrag wordt over het algemeen in de gezondheidssector niet echt gewaardeerd, de goeden natuurlijk uitgezonderd (Zie overigens over dit onderwerp het boekje van Max Pam)

Wij kunnen deze rij nog een tijdje met diverse voorbeelden uitbreiden. De mate waarin in onze samenleving "aangepast"gedrag wordt gevraagd aan zeer uiteenlopende situaties en vaak nog terzelfdertijd tijd is bijna "gekmakend".

En het is bijzonder wanneer sommigen erin slagen om toch nog "zichzelf"te blijven. Zo heb ik een vriendin heel sterk bewonderd die erin slaagde tijdens haar kanker haar eigen regie te blijven voeren en alles te onderzoeken en daaruit keuzes te maken, een mix van moderne medische middelen en van alternatieven tot en met een bepaalde dagindeling met meditatie en een bepaalde voeding toe.

Of een vriend met MS die bijna alle stadia van deze vreselijke ziekte heeft doorgemaakt en er toch in slaagt anderen die hem voorlezen het bijzondere gevoel te geven van zingeving en een rustpunt voor hen te zijn.

Zo vreemd is het dus niet als er vluchtroutes worden gezocht en gevonden om maar niet aan "plaatsbepaling" te doen.

4. Vluchtwegen

Ik wil er hier een paar noemen maar ongetwijfeld kan het aantal met veel voorbeelden worden uitgebreid

Kuddegedrag

Mijn kinderen zeiden vroeger altijd als ik tegen hen zei dat een bepaald gedrag onverstandig of ongewenst was: "maar Jantje, Pietje, Klaasje en Marietje doen het ook"!

Kennelijk is de mens toch ook een dier en zit dit kuddegedrag er sterk in.

Het geeft bovendien houvast.

Als iedereen iets bepaalds doet bv een ander pesten of spieken of te laat komen of aan de andere kant zich oppervlakkig gezien keurig gedragen maar achter de rug van het gezag om de boel versjteren dan kun je je achter anderen verschuilen als je datzelfde ook doet.

Volwassenen kunnen drie maal per jaar met een vliegtuig op vakantie naar verre landen reizen en toch milieudeskundige zijn ook al omdat iedereen uit diezelfde kring van OSM drie maal per jaar naar het buitenland vliegt etc

Een trendbreuk is heel wat moeilijker.

Je valt al gauw uit de groep, wordt minder interessant gevonden, een beetje een moeilijkdoener. Gedeeltelijk is dat verklaarbaar omdat je ongewild een voorbeeld functie krijgt. Je brengt anderen in een gewetensconflict door je opeens anders te gedragen en niet meer mee te doen met de groep.

Hier kom je al gauw op het thema : geweten of hogere reflectie orde, uit., maar misschien is je keuze wel een andere geworden uit nood omdat je minder geld hebt te besteden en/ of andere prioriteiten kiest in dat verband. Je verhoudt je dan dus door je gedrag op een bepaalde manier tot datgene wat je overkomt nl je slechtere financiële situatie.

De test van Milgram maakte indertijd al uit dat mensen om de reden van kuddegedrag, niet durven afwijken tot vreselijke dingen in staat zijn.....

Omgekeerd zou het ook zo kunnen zijn: iemand die zich totaal niets van de groep aantrekt en alleen maar zijn gang gaat kan ook erge dingen doen, maar ik meen dat de geschiedenis uitwijst dat het eerste meer slachtoffers heeft gemaakt dan de tweede houding.

Kuddegedrag brengt ook volslagen inconsequent gedrag met zich mee.

Als bv de mode is dat men vandaag vóór vreemdelingen is en morgen tegen dan kan dat in kort bestek tot eigenaardige uitersten leiden. Zo hebben we dat ook kunnen waarnemen rond de opkomst en dood van Pim Fortuyn tav de Islam..

Vandaag de dag mag je bv ook niet meer zeggen dat je ooit actief was in de Coornhert Liga want dan heb je meegeholpen aan de verloedering van onze samenleving door een pleidooi voor het "pamperen" van criminelen.

Iedere discussie wordt inmiddels beslecht met een verwijzing naar onze genen, twee decennia geleden was dat nog sociale structuren.

Etc etc

Ook allerlei vormen van determinismen zijn populair.

Een populaire uitdrukking van mijn moeder was indertijd al: tja dat kind heeft gewoon geen hersens. En dat was dan vooral zielig voor de ouders.

Nu zeggen we:

Het zit nu eenmaal in de genen, hè. Dus ja wat kan je eraan doen...

Merkwaardig is wel dat degenen die zo geloven in "de genen" als bepalende factor zo'n hekel hebben aan fundamentalisten die geloven dat alles in de bijbel (Oude of Nieuwe of Koran) vastligt.

Biologische determinismen a la Buykhuijsen zijn allang niet meer contraversieel. Het blijkt heel prettig te zijn als je profielen van misdadigers kunt opstellen. Misschien geen doorgelopen wenkbrauwen meer maar dan wel linkshandigheid bv en alweer het DNA

Vormen van typering en stigmatisering zoals het onderscheid autochtonen/allochtonen waarbij aan de ene groep bepaalde kenmerken worden toegedicht en de andere andere, maken onze wereld een stuk overzichtelijker. Je hoeft niet meer na te denken of iemand die een bruin kleurtje heeft en dat overduidelijk niet aan de wintersport heeft overgehouden nu misschien uit Iran of Turkije of misschien wel de Oekraïne komt, nee je zegt gewoon dat die persoon allochtoon is en dan weten we wel dat we moeten oppassen. Je hoeft ook niet meer zelf na te denken over je relatie tot de ander, maar een hele set (voor) oordelen treedt ervoor in de plaats.

Kenmerkend voor deze vluchtwegen is dat ze werken met een simpel schema, je hoeft niet echt na te denken en de wereld wordt er een stuk overzichtelijker op. Je kan zonder nadenken de bokken van de schapen scheiden, je weet weer voor wie of wat je moet oppassen, er is sprake van herkenbaarheid, traceerbaarheid en een plezierig bijverschijnsel is dat je zelf de dans ontspringt doordat je anderen determineert en stigmatiseert. Die ander is slecht of heeft een criminele aanleg of een foute achtergrond etc dus jij bent goed.

Voorzover je de determinismen op jezelf toepast is dat uitsluitend om je te kunnen onttrekken aan verantwoordelijkheid.

Verslavingen

Dit onderwerp spreekt voor zichzelf.

Opvallend is wel dat iemand die maat houdt, dus bv niet teveel wil werken, een goed evenwicht tussen thuis en het werk wil bereiken en genoeg tijd aan zijn/haar kinderen wil besteden maar ook aan anderen en de samenleving het al gauw moeilijk krijgt. Eén jaar er tussenuit voor het krijgen van een kind kan je carrière al ernstig schaden en dat zal met alle flexibilisering op de arbeidsmarkt waarschijnlijk alleen maar erger worden.

Ook nee zeggen tegen overconsumptie, overgebruik van energie, alcohol, teveel of te vaak (buitenshuis) eten etc zal al gauw ongezellig en asociaal worden gevonden. Zo iemand krijgt het moeilijk om adequaat te netwerken zoals dat dan heet.

Vluchten in statistieken en bewijsbaarheid

Vb Wanneer je alleen cijfers gelooft en zgn hard onderzoek zal je als arts moeite krijgen met een patient die zegt dat ze pijn heeft.

Want dat ze dat zegt zegt niets, het is een onzekere factor: pijn en het is moeilijk fundamenteel moeilijk voor een mens, ook een deskundige zich tot pijn te verhouden ook van een ander.

Dus vluchten we in bewijsbaarheid.

We maken scans en constateren bepaalde stroomstootjes in de hersenen en dus : pijn.

Dat biedt dan als voordeel dat we de pijn objectief hebben vastgesteld. De mens, de persoon met pijn wordt nu gelijkgesteld met de stroomstootjes en is dan beter te behandelen.

Het werk als arts wordt zo routineus en minder belastend dan dat we iedere keer weer met een heel mens met een heel verleden en zijn eigen drama worden geconfronteerd en misschien wel moeten toegeven dat we met lege handen staan .

Vluchten in cynisme of negativiteit

Het is de “wat je ook doet het is niet goed”mentaliteit, waardoor je geen verantwoordelijkheid meer hoeft te nemen.

Als je overal cynisch over bent kun je als het misgaat altijd zeggen: dat heb ik toch gezegd, zie je wel: die jongen deugt niet, de mensen zijn niet te vertrouwen, we gaan toch wel naar de kloten etcetc.

Het voordeel hiervan is dat je je nooit kwetsbaar op hoeft te stellen.

Iemand die keuzes maakt kan daarop altijd achteraf worden aangesproken.

Iemand die geen enkele keuze goedkeurt staat aan de zijlijn van het leven als commentator, hetgeen een stuk makkelijker is

Ook de bekende “ten koste van” humor is in deze rubriek in te delen.

Je krijgt de lachers op je hand met grappen over marokkanen, mongolen, hockeytrutten, blonde meisjes etc en je hoeft je alweer nooit kwetsbaar op te stellen. Echte humor heeft als eigenschap dat ze laat zien dat je jezelf relativeert , getuigt ook van wijsheid, menselijk inzicht en verbreedert om die reden.

Anderen herkennen zich in jouw “drama”of jouw “klucht”.

“Ten koste van” humor heeft als kenmerk dat ze de band versterkt tussen de OSM, onze groep tegenover de ander of de anderen en dat is waar veel mensen vandaag de dag behoefte aan lijken te hebben.

Non keuzes

Non keuzes zijn ook keuzes.

Getrouwd zijn en een vriend of vriendin hebben heeft als voordeel dat je je niet echt hoeft te committeren, je kan “vrij”zijn in de tussenruimte.

En bovendien oefen je een bepaalde macht uit, er wordt altijd op je gewacht of naar je verlangd.

Hetzelfde geldt voor twee of drie banen Dwz ik doel nu niet op de moeder met een betrekking maar op degene die advocaat is bij een groot kantoor èn hoogleraar èn in diverse commissies zit en misschien ook nog een gezin heeft.

Hij kan op ieder moment en altijd zeggen dat hij ergens anders is.
Ook hier weer de vrijheid van de tussenruimte door middel van de non keuze.

Controlefreaks of teveel met jezelf bezig zijn

Ook dat is een valkuil

Als je naast je werk een cursus time management en coaching combineert met drie cursussen humanistisch bv ben je te druk bezig te zoeken naar zelfbepaling en ook zoiets levert geen plaatsbepaling op alleen jachtig rennen.

Kortom: het is moeilijk, beangstigend en riskant om werkelijk autonoom te zijn in de zin van je plaats te bepalen. Maar ook uitdagend, interessant, avontuurlijk zelfs en levert buitengewoon bijzondere ontdekkingen (over jezelf, de wereld en anderen) en momenten op.

En heel eigentijds: je hoeft niet meer uit verveling mee te doen met SBS 6 op een survivaltocht ergens op een onbewoond eiland of in een gouden villa te overleven tussen wilde dieren in de gedaante van mensen, nee je hebt iedere dag, iedere minuut je eigen survival, plaatsbepalingspakket in de wereld van alledag, die je nooit meer als "vervelend" zult bestempelen.

5. De mogelijkheid tot plaatsbepaling

Het belangrijkste wat we kunnen zeggen ten aanzien van de mogelijkheid tot plaatsbepaling is dat

- 1) een samenleving de mogelijkheid tot een plaatsbepaling faciliteert als er een fatsoenlijke ondergrens is in minimum levensvoorwaarden.
Een dergelijke constatering sluit aan bij de zgn Maslowpiramide.
Als je de hele dag alleen bezig bent met onderdak en geld wordt het lastig om je nog bezig te houden met je verhouding tot.....hoewel het voorbeeld dat Frankl laat zien aangeeft dat ook in de meest extreme situaties een dergelijke houding mogelijk is
- 2) Ook een dictatuur of een maatschappij waarin intolerantie de boventoon voert maakt een plaatsbepaling zoals boven uiteengezet lastig
- 3) Een samenleving die geen risico's tolereert en alles in elk geval schijnbaar onder controle wil hebben, is een samenleving die de mens, de persoon geen mogelijkheden geeft te groeien, te leren van fouten en dus ook een samenleving die autonomie vermijdend opereert

Als we onze eigen samenleving beschouwen zien we langzamerhand dat die trekken begint te krijgen van de samenleving die geen risico's tolereert dwz risico's die samenhangen met het menselijke tekort.

Het kindvolgdossier is daar een heel duidelijk voorbeeld van.

De vooronderstelling is dat als we zo'n dossier opmaken vanaf de geboorte van een kind tot zijn dood, dat we dan niet alleen het hele leven van zo'n persoon in kaart brengen, en dus op tijd kunnen ingrijpen als er iets misgaat, maar ook dat er instanties zijn die dergelijke gegevens over 16 miljoen mensen kunnen verwerken.

Bovendien is die maakbaarheid uiteindelijk beperkt, veel beperkter dan de utopisch technologen (term is van John Gray) ons willen doen geloven.

Hieronder zal ik enkele voorbeelden noemen van wat ik bedoel met gerelateerde plaatsbepaling

Vb1: Plaatsbepaling ten opzichte van de eigen geschiedenis.

Als ik als voorbeeld mijn eigen geschiedenis neem dan was er een door mij gevoelde noodzaak me te verhouden tot mijn joodse achtergrond.

Na de oorlog geboren als kind van ouders die de oorlog hadden overleefd, ieder op eigen wijze in een gezin waarvan drie personen in een concentratiekamp hadden gezeten was er sprake van een krampachtig sluiten van het geschiedenisboek.

Over de oorlog werd niet meer gesproken en alles wat met jodendom had te maken was suspect en of riskant. Tegelijkertijd was er sprake van een nauwelijks verborgen werkelijkheid van steun aan Israël, joodse vrienden, matzes bij het paasontbijt en tot vervelens toe vermelden welke melkboer fout was geweest.

Naar Duitsland en Oostenrijk ging je niet op vakantie enzovoort enzovoort.

Er werden terzelfdertijd volstrekt verschillende en tegenstrijdige boodschappen afgegeven. Later toen ik eenmaal zelf een gezin had (waarvan de oudste zoon Ruben was genoemd, een naam die mijn moeder krankzinnig vond, had die jongen toch een gewone hollandse naam gegeven), werd er geen gesprek meer gevoerd zonder dat mijn ouders het over die oorlog hadden.

De uitspraak van mijn moeder toen ze op 81 jarige leeftijd hoorde dat ze ongeneeslijk kanker had: ik had 45 jaar geleden al dood moeten zijn. En zo kan ik nog een tijdje doorgaan.

Onderliggend was het schuldgevoel van mijn beide ouders dat zij wel en zovelen niet de oorlog en de kampen hadden overleefd. Een dergelijk schuldgevoel aangevuld met angst (voor het openbaren van de joodse identiteit) werd op mij als tweede generatie overgedragen. Een groot deel van mijn werkzame leven was dan ook gewijd aan het raadsel van de holocaust en van het jodendom zelf en vooral aan de vraag hoe een dergelijke menselijk drama kon plaatsvinden en voor de toekomst kon worden voorkomen. (zie mijn stuk in EAJG)

Waar het in feite om gaat is dat een mens zich kan bevrijden van zijn geschiedenis en die van zijn ouders door er een houding tegenover aan te nemen, niet door iets ervan te ontkennen, af te zweren, te loochenen of zich er zo mee te identificeren dat de betreffende erin op en ondergaat⁽³⁾ maar door er in zekere zin boven uit te stijgen door een proces van acceptatie en vervolgens integratie gevolgd door een zekere distantie en tenslotte het openstaan voor het andere of de ander.

Terug naar het voorbeeld van mezelf: eerst moet ik in staat zijn mijn eigen joodse identiteit en achtergrond te accepteren en te integreren om er vervolgens weer een zekere afstand van te nemen en vandaaruit openheid te betrachten ten opzichte van de "radicaal" andere (bv de arabieren die de joden de zee in zouden willen drijven)

3). Zo bestaat in joods religieuze kringen de neiging mensen met een joodse achtergrond die niet "iets aan hun jodendom doen" te verwijten dat zij door hun geassimileerde leefwijze en het opvoeden van hun kinderen zonder traditie en zelfs maar "joods besef", het jodendom op die manier te laten uitsterven en op die manier Hitler alsnog zijn zin geven. Je (voorafbepaalde) missie is dus: bewust joods te leven, een joodse partner te huwen en je joodse kinderen joods op te voeden

Maar ook als je ouders had die “fout” waren geweest kan een dergelijke vraag, de vraag: hoe verhoud ik me tot de geschiedenis van deze ouders zich indringend voordoen.

Kinderen van vaders of moeders die gedetineerd zijn of zijn geweest, kinderen van vernederde of verkrachte ouders of anderszins getraumatiseerd (zie bv de kinderen van Palestijnen), ook zij hebben gegronde redenen om zich te verhouden tot datgene wat hun ouders hebben gedaan en wat hen is aangedaan.

Vb 2. De ouders zijn godsdienstig en het kind voelt al op jonge leeftijd dat het niet in God gelooft. Zo'n jong volwassene valt van zijn geloof af en dat kan gepaard gaan met een groot schuldgevoel, je valt je ouders af, volgens hen ben je nu verdoemd etc. Het voorbeeld waar ik aan denk komt uit de gereformeerde hoek en betreft dus niet een exmoslim.

Deze voorbeelden kunnen met onnoemlijk veel voorbeelden worden aangevuld.

In al die gevallen is er een (uiterlijke) reden om diepgaand stil te staan bij de plaats die je inneemt of in wilt nemen ten opzichte van je voorgeslacht, maar ook in gevallen waarin die reden minder obvious is, is er nog steeds een noodzaak.

Er is niet voor niets sprake van puberteit, een puberteit waarin ieder kind bezig is zijn plaats te (mogen) bepalen ten opzichte van zijn ouders en dat gaat logischerwijs met strubbelingen gepaard.

De mogelijkheid bieden tot een plaatsbepaling, betekent hier dat een samenleving zijn burgers, van kind tot volwassene tot bejaard de mogelijkheid biedt te leren, te groeien, zich van zijn of haar gevoelens bewust te (mogen) zijn en ook uitdrukkelijk de mogelijkheid biedt fouten te maken.

(zie verderop in dit betoog)

Plaatsbepaling ten opzichte van het eigen lichaam

Vb 1. Mijn zoon heeft op de middelbare school er erg veel last van gehad dat hij zo klein was. Het duurde tot de derde/vierde klas dat hij een lengte bereikte die nog steeds niet lang maar wel “acceptabel” was.

Er was voor hem een noodzaak zich op een bepaalde wijze te verhouden tot zijn(geringe) lengte. Je kunt ook zeggen : zich te verzoenen met het feit dat hij kleiner van stuk was dan anderen. Hij kon die lengte immers niet veranderen.

Ik heb hem proberen voor te houden dat hij er beter maar reëel mee om kon gaan dwz het aannemen als een (voorlopig) feit, als een gegevenheid die bij hem paste en wat voor een groot deel buiten hem om in zijn voorgeslacht was vastgelegd.

Oftewel: hij moest roeien met de riemen die hij had.

Een dergelijke reactie van een ouder wordt overigens wel steeds problematischer in een tijd dat vrijwel alles wat het lichaam betreft maakbaar en veranderbaar wordt geacht.

Vragen: hoe verhoud je je tot je hazenlip, je te zware borsten of juist te geringe borsten, maar ook je hartafwijking die kan worden hersteld door op vroege leeftijd een pacemaker aan te leggen ed.

Toch: in al die gevallen blijft er van een verhouden tot, sprake.

Vb 2 Dit zich verhouden tot culmineert in lichamelijke defecten, ernstige ziekten, tot welke je je moet verhouden als kanker, MS, allerlei neurologische aandoeningen ea.
Vb 3 Ook lichamelijke defecten naar aanleiding van bepaalde ongelukken die je overkomen (verkeersongelukken, brand, ea), ook daartoe zal je je moeten verhouden, moet je je plaats bepalen.

Bij alle genoemde voorbeelden speelt de relatie tussen jou en de buitenwereld een uiterst belangrijke rol. Kun je geen tijdschrift, geen krant of tv programma opslaan waarin het niet gaat om fysiek uiterlijk schoon en perfectie?
Of woon je in een dorp en heb je ouders die jouw onzekerheid over je lichaam so wie so niet kunnen begrijpen?

Hoewel we nu in een tijd leven van het "maakbare" lichaam is de kwestie hoe verhoud ik mij tot mijn (veranderende en veranderde) lichaam zeker vanaf de puberteit altijd al een heet hangijzer geweest., samenhangend met de onzekerheid van de adolescent.

Ik denk dan ook dat de plaatsbepaling of houding die ik hier bedoel van een andere orde is dan wanneer Dohmen het heeft over hogere orde reflectie. ten opzichte van verlangens en waarden.

Ik voel me als puber onzeker over mijn eigen lijf: te grote of juist te kleine pik, idem dito wat betreft de borsten of de vagina, ik ben te dik of juist te mager, te klein of juist te lang etc en ik weet en zie dat anderen allemaal andere lijven met andere kenmerken hebben dan ik heb en ben daar dan jaloers op. Bovendien kan ik met die onzekerheidsgevoelens nergens echt terecht naar mijn gevoel want je moet immers concurreren op de markt van schoonheid en perfectie. De angst om je kwetsbaarheid in deze te laten zien is groot.

Plaatsbepaling ten opzichte van datgene wat je overkomt

Victor Frankl geeft in zijn belangwekkende boek: De zin van het bestaan het voorbeeld van een medegevangene in Auschwitz die in de laatste dagen vlak voor haar sterven oog had voor het bijzondere van een boom vlak voor het raam van haar barak. Door het raam kon zij een enkele tak zien van een kastanjeboom en op die tak prijkten twee bloesems. Ik praat dikwijls met die boom, zei de vrouw.

Frankl vroeg haar wat de boom zei: ik ben hier- ik ben hier- ik ben het leven- het eeuwige leven, aldus de vrouw.

Frankl geeft haar verhaal als voorbeeld van een wijze waarop de mens zijn noodlot kan dragen en daarmee een diepere betekenis aan zijn leven geven. Volgens Frankl wordt ieder mens door het leven ondervraagd, hij kan zich slechts verantwoorden tegenover het leven, door zijn eigen leven te verantwoorden.

Zijn boodschap luidt: in elke situatie hoe absurd ook kan een mens zich op een bepaalde wijze verhouden tot zijn omgeving en dat bepaalt zijn of haar "menselijkheid" Het is niet de strenge vrijheid van Sartre, die vond dat ieder mens zichzelf "verzint" en zijn eigen essentie ontwerpt, maar één die rekening houdt met het menselijk drama. Volgens Frankl wordt de betekenis van ons bestaan niet door onszelf verzonnen maar veeleer ontdekt.

Plaatsbepaling ten opzichte van de eigen seksualiteit

Vb 1. Je komt er op tienjarige leeftijd als jongen achter dat je je eigenlijk altijd al meer meisje hebt gevoeld

Vb 2 Je komt er als 15 jarig meisje achter dat je je meer tot meisjes aangetrokken voelt

Vb 3 Je komt er als ouder achter dat je je tot je zoon of dochter aangetrokken voelt

Vb 4 Je komt er als man van 21 achter dat je je alleen tot jonge jongens aangetrokken voelt.

In al deze gevallen zul je je moeten verhouden tot die sexuele- en gendergevoelens en ook al lijkt onze moderne tijd progressief en tolerant. uit deze voorbeelden en de verschillende gevoelens die ze zullen oproepen blijkt al dat we dat niet altijd zijn. Bepaalde gevoelens zitten duidelijk in de taboesfeer. Wanneer een dergelijke taboesfeer te groot wordt is er een grote kans dat de gevoelens zodanig worden onderdrukt dat er andere dingen gaan optreden, zoals depressiviteit of agressiviteit (bv tov homosexualiteit)

Hoe verhoud je je tot dergelijke gevoelens? Wat doe je er wel of niet mee?

Laat je je in voorbeeld 1 verbouwen, in voorbeeld twee wend je je tot het COC, in voorbeeld 3 tot een psychiater misschien evenzeer als in voorbeeld 4 of onderdruk je je gevoelens, doe je er dus niets mee? Dat kan ook een plaatsbepaling zijn namelijk. Een bewuste keuze om er niets mee te doen

Plaatsbepaling ten opzichte van de ander

Vb 1. Je zit net in een hele drukke en belangrijke vergadering en je wordt opgebeld door je partner die een ernstig beroep op je doet. Ze heeft kanker en moet voor controle naar het ziekenhuis. Haar vriendin die mee zou gaan kan niet en ze wil niet alleen gaan.

Dit is slechts een voorbeeld maar het hele leven zit boordevol van dergelijke voorbeelden. Wie laat je wanneer voorgaan, is een constante vraag in ons bestaan. Oftewel hoe verhoud je je tot anderen, dierbare anderen, maar ook andere anderen

Vb 2. Je bent op weg naar je doodzieke moeder die je nodig heeft en onderweg zie je dat een oudere vrouw wordt aangerand door een jongeman die het op haar tasje gemunt heeft. Wat doe je?

Vb 3 Je partner die MS heeft kan naar een verpleeghuis ,maar vindt dat vreselijk. Jij zou de zorg op je kunnen nemen maar dat kost je heel veel energie en je vrijheid. Doe je dat toch en hoe lang?

Vb 4. Je woont in een wijk waar zich steeds meer problemen voordoen. Stem je met de voeten of ga je in de bewonersraad zitten?

Vergelijken we nu deze plaatsbepalingen ten opzichte van het begrip zelfbeschikking of zelfbepaling dan valt op dat er bij plaatsbepaling veel meer ruimte is voor de reactie. Niet de actie ten behoeve van de verandering van het eigen lot of de actie als prestatie is in de eerste plaats belangrijk maar de reactie, de wijze waarop wordt gereageerd op datgene wat de persoon overkomt of wat hem of haar toevalt. Er wordt een houding ingenomen die voor een groot deel wordt bepaald door de situatie, de mogelijkheden die iemand al of niet ter beschikking staan, en soms gewoon de hunch, of de intuïtie, Aristoteles spreekt van fronesis, het praktische verstand dat iemand ingeeft om precies het juiste te doen in een bepaalde situatie.

Je kan dan zeggen dat degene die er (vaak door vallen en opstaan) vaker in slaagt een dergelijke fronesis toe te passen meer autonoom is dan een ander.

Tenslotte noem ik de plaatsbepaling ten opzichte van de materie

Vb1. Ik kamp mijn hele leven al met het gevoel dat ik onpraktisch ben. Dingen vallen snel uit mijn handen, ik let nooit zo op de spullen om me heen, taxeer afstanden verkeerd, stoot mijn hoofd dan etc.

Hoe verhoud ik mij tot deze aangeboren of gegroeide onhandigheid?

Neem ik bv bewust meer de tijd om om me heen te kijken en op te letten wat ik doe? Of blijf ik de materie ondergeschikt vinden?

Vb 2. Iedereen draagt Nike schoenen in de klas van mijn kinderen. Ik kan ze niet betalen. Mijn kinderen voelen zich minderwaardig omdat ze niet mee kunnen doen met de anderen wat schoeisel betreft.

Hoe verhoud ik me tot dit fenomeen? Ga ik in de prostitutie om toch het geld bij elkaar te verdienen maar doe dit stiekum zodat niemand het merkt? (voorbeeld is niet verzonnen)

Bij al deze voorbeelden van plaatsbepalingen is er sprake van een samengaan van ervaring, emotie, reflectie en handeling.

Deze verhouding tot aspecten van het zelf vindt evenzeer aansluiting bij de deugdethiek van Aristoteles als bij het moderne hersenonderzoek dat aangeeft dat hersens uitermate flexibel zijn en meegroeien, veranderen met de inwerking door denken, handelen en ervaring of omgevingsinvloeden. (Zie Margriet Sitskoorn: Het maakbare brein, 2007)

Alleen is het mij hier niet zozeer te doen om de leus: gebruik je hersens en word wie je wilt zijn, maar meer om de doorbreking van de mythe dat alles vast zou liggen in de genen en in onze hersens en dat er dus geen plaats meer voor een subject (beleving) zou zijn, een zelf dat zich in een zich ontwikkelende zin tot aspecten van dat zelf (in relatie tot de omgeving) verhoudt

Belangrijk is ook dat hieruit volgt dat er sprake van een keuze is voor de persoon: welke kwaliteiten of mogelijkheden grijp ik aan, ontwikkel ik en welke niet.

In die zin blijft een mens verantwoordelijk voor zijn/haar gemaakte keuzes.

Fronesis kun je namelijk ook heel goed oefenen door gedrag.

3. Consequenties

In feite heeft wat ik hiervoor beschreven heb in sterke mate te maken met bewustwording, bewustwording van je geschiedenis, je lichaam, je relatie met anderen, de wereld om je heen.

Mijn stelling zou zijn dat hoe meer je overkomt, des te groter de kans is dat je tot een bepaalde bewustwording komt en dus ook een bepaalde houding moet gaan innemen.

Hoe gladder je leven verloopt hoe minder die noodzaak er lijkt te zijn. (zie Levinas over het lijden)

Vaak zie je dan ook dat pas als iemand 50 is en een hartinfarct krijgt of uit het arbeidsproces wordt gestoten er een versnelde bewustwording optreedt, maar soms kan de stap naar houding innemen niet meer goed worden gemaakt en "kiest" men voor vluchtwegen zoals drank, ernstige depressie, zelfs zelfmoord.

Een mens die bewust leeft heeft de mogelijkheid tot een intenser leven te komen, een leven dat niet persé gelukkiger hoeft te zijn.

Bewust leven impliceert namelijk ook risico's. Het is niet altijd "leuk".

Een bewust levend mens loopt onherroepelijk tegen zijn/ haar eigen gebreken of zwaktes aan. Misschien ontdek je gevoelens die je liever niet zou ontdekken (zie boven gegeven voorbeelden) omdat je het risico loopt uitgestoten te worden uit je familie, je kring van vrienden, de buurt etc

Als je je bewust bent van zaken ben je je ook bewust van je eigen aandeel daarin. Je neemt tegelijkertijd een bepaalde verantwoordelijkheid.

Keuzes dienen zich aan evenals schuldgevoelens want je kan misschien ook andere keuzes maken.

Een bewust levend mens krijgt het moeilijk in onze samenleving ook al lijkt het dat we dat juist aanmoedigen.

Stel je ontmoet een leuke jongeman, met wie je graag een avond uit wil.

Hij drinkt twee glazen bier en wil er nog één bestellen. Je weet: als je nu zegt, joh doe dat nou niet want je moet straks nog rijden, dat je kans op een relatie of nog simpeler een leuke rest van de avond verkeken is.

Een bewust levend mens neemt ook de wereld om zich heen serieus.

Je wordt lid van een politieke partij. Je leest heel serieus het verkiezingsprogramma en treft daar van alles in aan. Je denkt dat dat het gedachtegoed is van de partij.

Je wordt populair, kan standpunten goed verwoorden, bent goed gebekt, dient andere partijen van repliek en zorgt voor stemmenwinst..

Maar er breekt een dag aan dat je als je eenmaal in de gemeenteraad of een partijbestuur zit dezelfde standpunten verwoordt die in het programma staan.

Opeens word je dat niet meer in dank afgenomen.

Je begrijpt het niet, je bent toch verantwoordelijk bezig, draagt het partijstandpunt uit?

Dat er een verschil is tussen een situatie waarin je kiezers moet aantrekken en waarin je macht hebt veroverd zie je niet.

Consequentie in houding en verantwoordelijkheid is niet een kenmerk van onze tijd. Het gaat meer om "radar"werk nl je zo soepel mogelijk aanpassen aan situaties, die zeer verschillend kunnen zijn en verschillende dingen van je kunnen vragen (Zie de bundel de Actualiteit van het geweten). En als je daar onvoldoende gevoel voor hebt omdat je te bewust leeft, kan dat je aardig opbreken.

Plaatsbepaling ,een houding innemen betekent ook een bepaald soort eigenwijzigheid. En ook daarvan is niet iedereen gediend.

In onze "individualistische gesecculariseerde "samenleving, wordt je rug rechten of zoals anderen zullen zeggen tegendraadsheid opgevat als gebrek aan flexibiliteit met alle gevolgen vandien.

Ook een houding die niet wordt geleid door modieusheid kan op tegenstand rekenen. Stel : je werkt aan de universiteit in de sociale wetenschappen en je weigert af te geven op onze doorgesloten individualisering omdat je ziet dat zoiets een veel te eenzijdig beeld geeft.

Een carrière zal niet voor je zijn weggelegd. Bekender is misschien het voorbeeld van de klokkenluider, een maatschappelijk gezien buitengewoon nuttige en noodzakelijke functie maar niet erg verstandig uit het oogpunt van carrière maken.

Maar ook als je in je relatie naar het oordeel van je partner teveel bezig bent met "bewust"leven en keuzes maken hetgeen impliceert dat je hem(of haar) grenzen stelt of duidelijk aangeeft wat je zelf zou willen of verwachten van je relatie kan dat op grote problemen stuiten. Niet iedereen houdt van een dergelijke openheid.

Velen (zie Komter's Recht van de vanzelfsprekendheid) zijn erbij gebaat dat er weinig wordt uitgesproken en zeker niets wordt onderhandeld of verhelderd. Misschien is dat trouwens in de huidige generatie twintigers en dertigers anders..

Uiteindelijk zal macht in de relatie: wie heeft de ander op het eerste gezicht het minst nodig, en liefde: wie heeft in een relatie het meest "over"voor de ander de doorslag geven.

Hetzelfde verhaal gaat op voor een situatie waarin je patient bent. Je hebt net een hersenbloeding gehad en je bent zo "eigenwijs"om je niets aan te trekken van statistieken. Als de statistieken zeggen dat je nog 6 maanden te leven zou hebben, leef je inmiddels al een jaar, als de statistieken zeggen dat je relatie allang stuk zou moeten zijn, is deze beter dan ooit etc...

Dergelijk eigenwijs gedrag wordt over het algemeen in de gezondheidssector niet echt gewaardeerd, de goeden natuurlijk uitgezonderd (Zie overigens over dit onderwerp het boekje van Max Pam)

Wij kunnen deze rij nog een tijdje met diverse voorbeelden uitbreiden. De mate waarin in onze samenleving "aangepast"gedrag wordt gevraagd aan zeer uiteenlopende situaties en vaak nog terzelfdertijd tijd is bijna "gekmakend".

En het is bijzonder wanneer sommigen erin slagen om toch nog "zichzelf"te blijven. Zo heb ik een vriendin heel sterk bewonderd die erin slaagde tijdens haar kanker haar eigen regie te blijven voeren en alles te onderzoeken en daaruit keuzes te maken, een mix van moderne medische middelen en van alternatieven tot en met een bepaalde dagindeling met meditatie en een bepaalde voeding toe.

Of een vriend met MS die bijna alle stadia van deze vreselijke ziekte heeft doorgemaakt en er toch in slaagt anderen die hem voorlezen het bijzondere gevoel te geven van zingeving en een rustpunt voor hen te zijn.

Zo vreemd is het dus niet als er vluchtroutes worden gezocht en gevonden om maar niet aan "plaatsbepaling" te doen.

4. Vluchtwegen

Ik wil er hier een paar noemen maar ongetwijfeld kan het aantal met veel voorbeelden worden uitgebreid

Kuddegedrag

Mijn kinderen zeiden vroeger altijd als ik tegen hen zei dat een bepaald gedrag onverstandig of ongewenst was: "maar Jantje, Pietje, Klaasje en Marietje doen het ook"!

Kennelijk is de mens toch ook een dier en zit dit kuddegedrag er sterk in.

Het geeft bovendien houvast.

Als iedereen iets bepaalds doet bv een ander pesten of spieken of te laat komen of aan de andere kant zich oppervlakkig gezien keurig gedragen maar achter de rug van het gezag om de boel versjteren dan kun je je achter anderen verschuilen als je datzelfde ook doet.

Volwassenen kunnen drie maal per jaar met een vliegtuig op vakantie naar verre landen reizen en toch milieudeskundige zijn ook al omdat iedereen uit diezelfde kring van OSM drie maal per jaar naar het buitenland vliegt etc

Een trendbreuk is heel wat moeilijker.

Je valt al gauw uit de groep, wordt minder interessant gevonden, een beetje een moeilijkdoener. Gedeeltelijk is dat verklaarbaar omdat je ongewild een voorbeeld functie krijgt. Je brengt anderen in een gewetensconflict door je opeens anders te gedragen en niet meer mee te doen met de groep.

Hier kom je al gauw op het thema : geweten of hogere reflectie orde, uit., maar misschien is je keuze wel een andere geworden uit nood omdat je minder geld hebt te besteden en/ of andere prioriteiten kiest in dat verband. Je verhoudt je dan dus door je gedrag op een bepaalde manier tot datgene wat je overkomt nl je slechtere financiële situatie.

De test van Milgram maakte indertijd al uit dat mensen om de reden van kuddegedrag, niet durven afwijken tot vreselijke dingen in staat zijn.....

Omgekeerd zou het ook zo kunnen zijn: iemand die zich totaal niets van de groep aantrekt en alleen maar zijn gang gaat kan ook erge dingen doen, maar ik meen dat de geschiedenis uitwijst dat het eerste meer slachtoffers heeft gemaakt dan de tweede houding.

Kuddegedrag brengt ook volslagen inconsequent gedrag met zich mee.

Als bv de mode is dat men vandaag vóór vreemdelingen is en morgen tegen dan kan dat in kort bestek tot eigenaardige uitersten leiden. Zo hebben we dat ook kunnen waarnemen rond de opkomst en dood van Pim Fortuyn tav de Islam..

Vandaag de dag mag je bv ook niet meer zeggen dat je ooit actief was in de Coornhert Liga want dan heb je meegeholpen aan de verloedering van onze samenleving door een pleidooi voor het "pamperen" van criminelen.

Iedere discussie wordt inmiddels beslecht met een verwijzing naar onze genen, twee decennia geleden was dat nog sociale structuren.

Etc etc

Ook allerlei vormen van determinismen zijn populair.

Een populaire uitdrukking van mijn moeder was indertijd al: tja dat kind heeft gewoon geen hersens. En dat was dan vooral zielig voor de ouders.

Nu zeggen we:

Het zit nu eenmaal in de genen, hè. Dus ja wat kan je eraan doen...

Merkwaardig is wel dat degenen die zo geloven in "de genen" als bepalende factor zo'n hekel hebben aan fundamentalisten die geloven dat alles in de bijbel (Oude of Nieuwe of Koran) vastligt.

Biologische determinismen a la Buykhuijsen zijn allang niet meer contraversieel. Het blijkt heel prettig te zijn als je profielen van misdadigers kunt opstellen. Misschien geen doorgelopen wenkbrauwen meer maar dan wel linkshandigheid bv en alweer het DNA

Vormen van typering en stigmatisering zoals het onderscheid autochtonen/allochtonen waarbij aan de ene groep bepaalde kenmerken worden toegedicht en de andere andere, maken onze wereld een stuk overzichtelijker. Je hoeft niet meer na te denken of iemand die een bruin kleurtje heeft en dat overduidelijk niet aan de wintersport heeft overgehouden nu misschien uit Iran of Turkije of misschien wel de Oekraïne komt, nee je zegt gewoon dat die persoon allochtoon is en dan weten we wel dat we moeten oppassen. Je hoeft ook niet meer zelf na te denken over je relatie tot de ander, maar een hele set (voor) oordelen treedt ervoor in de plaats.

Kenmerkend voor deze vluchtwegen is dat ze werken met een simpel schema, je hoeft niet echt na te denken en de wereld wordt er een stuk overzichtelijker op. Je kan zonder nadenken de bokken van de schapen scheiden, je weet weer voor wie of wat je moet oppassen, er is sprake van herkenbaarheid, traceerbaarheid en een plezierig bijverschijnsel is dat je zelf de dans ontspringt doordat je anderen determineert en stigmatiseert. Die ander is slecht of heeft een criminele aanleg of een foute achtergrond etc dus jij bent goed.

Voorzover je de determinismen op jezelf toepast is dat uitsluitend om je te kunnen onttrekken aan verantwoordelijkheid.

Verslavingen

Dit onderwerp spreekt voor zichzelf.

Opvallend is wel dat iemand die maat houdt, dus bv niet teveel wil werken, een goed evenwicht tussen thuis en het werk wil bereiken en genoeg tijd aan zijn/haar kinderen wil besteden maar ook aan anderen en de samenleving het al gauw moeilijk krijgt. Eén jaar er tussenuit voor het krijgen van een kind kan je carrière al ernstig schaden en dat zal met alle flexibilisering op de arbeidsmarkt waarschijnlijk alleen maar erger worden.

Ook nee zeggen tegen overconsumptie, overgebruik van energie, alcohol, teveel of te vaak (buitenshuis) eten etc zal al gauw ongezellig en asociaal worden gevonden. Zo iemand krijgt het moeilijk om adequaat te netwerken zoals dat dan heet.

Vluchten in statistieken en bewijsbaarheid

Vb Wanneer je alleen cijfers gelooft en zgn hard onderzoek zal je als arts moeite krijgen met een patient die zegt dat ze pijn heeft.

Want dat ze dat zegt zegt niets, het is een onzekere factor: pijn en het is moeilijk fundamenteel moeilijk voor een mens, ook een deskundige zich tot pijn te verhouden ook van een ander.

Dus vluchten we in bewijsbaarheid.

We maken scans en constateren bepaalde stroomstootjes in de hersenen en dus : pijn.

Dat biedt dan als voordeel dat we de pijn objectief hebben vastgesteld. De mens, de persoon met pijn wordt nu gelijkgesteld met de stroomstootjes en is dan beter te behandelen.

Het werk als arts wordt zo routineus en minder belastend dan dat we iedere keer weer met een heel mens met een heel verleden en zijn eigen drama worden geconfronteerd en misschien wel moeten toegeven dat we met lege handen staan .

Vluchten in cynisme of negativiteit

Het is de “wat je ook doet het is niet goed”mentaliteit, waardoor je geen verantwoordelijkheid meer hoeft te nemen.

Als je overal cynisch over bent kun je als het misgaat altijd zeggen: dat heb ik toch gezegd, zie je wel: die jongen deugt niet, de mensen zijn niet te vertrouwen, we gaan toch wel naar de kloten etcetc.

Het voordeel hiervan is dat je je nooit kwetsbaar op hoeft te stellen.

Iemand die keuzes maakt kan daarop altijd achteraf worden aangesproken.

Iemand die geen enkele keuze goedkeurt staat aan de zijlijn van het leven als commentator, hetgeen een stuk makkelijker is

Ook de bekende “ten koste van” humor is in deze rubriek in te delen.

Je krijgt de lachers op je hand met grappen over marokkanen, mongolen, hockeytrutten, blonde meisjes etc en je hoeft je alweer nooit kwetsbaar op te stellen. Echte humor heeft als eigenschap dat ze laat zien dat je jezelf relativeert , getuigt ook van wijsheid, menselijk inzicht en verbreedert om die reden.

Anderen herkennen zich in jouw “drama”of jouw “klucht”.

“Ten koste van” humor heeft als kenmerk dat ze de band versterkt tussen de OSM, onze groep tegenover de ander of de anderen en dat is waar veel mensen vandaag de dag behoefte aan lijken te hebben.

Non keuzes

Non keuzes zijn ook keuzes.

Getrouwd zijn en een vriend of vriendin hebben heeft als voordeel dat je je niet echt hoeft te committeren, je kan “vrij”zijn in de tussenruimte.

En bovendien oefen je een bepaalde macht uit, er wordt altijd op je gewacht of naar je verlangd.

Hetzelfde geldt voor twee of drie banen Dwz ik doel nu niet op de moeder met een betrekking maar op degene die advocaat is bij een groot kantoor èn hoogleraar èn in diverse commissies zit en misschien ook nog een gezin heeft.

Hij kan op ieder moment en altijd zeggen dat hij ergens anders is.
Ook hier weer de vrijheid van de tussenruimte door middel van de non keuze.

Controlefreaks of teveel met jezelf bezig zijn

Ook dat is een valkuil

Als je naast je werk een cursus time management en coaching combineert met drie cursussen humanistisch bv ben je te druk bezig te zoeken naar zelfbepaling en ook zoiets levert geen plaatsbepaling op alleen jachtig rennen.

Kortom: het is moeilijk , beangstigend en riskant om werkelijk autonoom te zijn in de zin van je plaats te bepalen. Maar ook uitdagend, interessant, avontuurlijk zelfs en levert buitengewoon bijzondere ontdekkingen (over jezelf, de wereld en anderen) en momenten op.

En heel eigentijds: je hoeft niet meer uit verveling mee te doen met SBS 6 op een survivaltocht ergens op een onbewoond eiland of in een gouden villa te overleven tussen wilde dieren in de gedaante van mensen, nee je hebt iedere dag, iedere minuut je eigen survival, plaatsbepalingspakket in de wereld van alledag, die je nooit meer als “vervelend” zult bestempelen.

5. De mogelijkheid tot plaatsbepaling

Het belangrijkste wat we kunnen zeggen ten aanzien van de mogelijkheid tot plaatsbepaling is dat

- 1) een samenleving de mogelijkheid tot een plaatsbepaling faciliteert als er een fatsoenlijke ondergrens is in minimum levensvoorwaarden .
Een dergelijke constatering sluit aan bij de zgn Maslowpiramide.
Als je de hele dag alleen bezig bent met onderdak en geld wordt het lastig om je nog bezig te houden met je verhouding tot.....hoewel het voorbeeld dat Frankl laat zien aangeeft dat ook in de meest extreme situaties een dergelijke houding mogelijk is
- 2) Ook een dictatuur of een maatschappij waarin intolerantie de boventoon voert maakt een plaatsbepaling zoals boven uiteengezet lastig
- 3) Een samenleving die geen risico's tolereert en alles in elk geval schijnbaar onder controle wil hebben, is een samenleving die de mens, de persoon geen mogelijkheden geeft te groeien, te leren van fouten en dus ook een samenleving die autonomie vermijdend opereert

Als we onze eigen sameleving beschouwen zien we langzamerhand dat die trekken begint te krijgen van de samenleving die geen risico's tolereert dwz risico's die samenhangen met het menselijke tekort.

Het kindvolgdossier is daar een heel duidelijk voorbeeld van.

De vooronderstelling is dat als we zo'n dossier opmaken vanaf de geboorte van een kind tot zijn dood, dat we dan niet alleen het hele leven van zo'n persoon in kaart brengen, en dus op tijd kunnen ingrijpen als er iets misgaat, maar ook dat er instanties zijn die dergelijke gegevens over 16 miljoen mensen kunnen verwerken.

..

Bovendien is die maakbaarheid uiteindelijk beperkt, veel beperkter dan de utopisch technologen (term is van John Gray) ons willen doe geloven.

Hieronder zal ik enkele voorbeelden noemen van wat ik bedoel met gerelateerde plaatsbepaling

Vb1: Plaatsbepaling ten opzichte van de eigen geschiedenis.

Als ik als voorbeeld mijn eigen geschiedenis neem dan was er een door mij gevoelde noodzaak me te verhouden tot mijn joodse achtergrond.

Na de oorlog geboren als kind van ouders die de oorlog hadden overleefd, ieder op eigen wijze in een gezin waarvan drie personen in een concentratiekamp hadden gezeten was er sprake van een krampachtig sluiten van het geschiedenisboek.

Over de oorlog werd niet meer gesproken en alles wat met jodendom had te maken was suspect en of riskant. Tegelijkertijd was er sprake van een nauwelijks verborgen werkelijkheid van steun aan Israël, joodse vrienden, matzes bij het paasontbijt en tot vervelens toe vermelden welke melkboer fout was geweest.

Naar Duitsland en Oostenrijk ging je niet op vakantie enzovoort enzovoort.

Er werden terzelfdertijd volstrekt verschillende en tegenstrijdige boodschappen afgegeven. Later toen ik eenmaal zelf een gezin had (waarvan de oudste zoon Ruben was genoemd, een naam die mijn moeder krankzinnig vond, had die jongen toch een gewone hollandse naam gegeven), werd er geen gesprek meer gevoerd zonder dat mijn ouders het over die oorlog hadden.

De uitspraak van mijn moeder toen ze op 81 jarige leeftijd hoorde dat ze ongeneeslijk kanker had: ik had 45 jaar geleden al dood moeten zijn. En zo kan ik nog een tijdje doorgaan.

Onderliggend was het schuldgevoel van mijn beide ouders dat zij wel en zovelen niet de oorlog en de kampen hadden overleefd. Een dergelijk schuldgevoel aangevuld

met angst (voor het openbaren van de joodse identiteit) werd op mij als tweede generatie overgedragen. Een groot deel van mijn werkzame leven was dan ook gewijd aan het raadsel van de holocaust en van het jodendom zelf en vooral aan de vraag hoe een dergelijke menselijk drama kon plaatsvinden en voor de toekomst kon worden voorkomen. (zie mijn stuk in EAJG)

Waar het in feite om gaat is dat een mens zich kan bevrijden van zijn geschiedenis en die van zijn ouders door er een houding tegenover aan te nemen, niet door iets ervan te ontkennen, af te zweren, te loochenen of zich er zo mee te identificeren dat de betreffende erin op en ondergaat⁽³⁾ maar door er in zekere zin boven uit te stijgen door een proces van acceptatie en vervolgens integratie gevolgd door een zekere distantie en tenslotte het openstaan voor het andere of de ander.

Terug naar het voorbeeld van mezelf: eerst moet ik in staat zijn mijn eigen joodse identiteit en achtergrond te accepteren en te integreren om er vervolgens weer een zekere afstand van te nemen en vandaaruit openheid te betrachten ten opzichte van de "radicaal" andere (bv de arabieren die de joden de zee in zouden willen drijven)

3). Zo bestaat in joods religieuze kringen de neiging mensen met een joodse achtergrond die niet "iets aan hun jodendom doen" te verwijten dat zij door hun geassimileerde leefwijze en het opvoeden van hun kinderen zonder traditie en zelfs maar "joods besef", het jodendom op die manier te laten uitsterven en op die manier Hitler alsnog zijn zin geven. Je (voorafbepaalde) missie is dus: bewust joods te leven, een joodse partner te huwen en je joodse kinderen joods op te voeden

Maar ook als je ouders had die "fout" waren geweest kan een dergelijke vraag, de vraag: hoe verhoud ik me tot de geschiedenis van deze ouders zich indringend voordoen.

Kinderen van vaders of moeders die gedetineerd zijn of zijn geweest, kinderen van vernederde of verkrachte ouders of anderszins getraumatiseerd (zie bv de kinderen van Palestijnen), ook zij hebben gegronde redenen om zich te verhouden tot datgene wat hun ouders hebben gedaan en wat hen is aangedaan.

Vb 2. De ouders zijn godsdienstig en het kind voelt al op jonge leeftijd dat het niet in God gelooft. Zo'n jong volwassene valt van zijn geloof af en dat kan gepaard gaan met een groot schuldgevoel, je valt je ouders af, volgens hen ben je nu verdoemd etc. Het voorbeeld waar ik aan denk komt uit de gereformeerde hoek en betreft dus niet een exmoslim.

Deze voorbeelden kunnen met onnoemlijk veel voorbeelden worden aangevuld.

In al die gevallen is er een (uiterlijke) reden om diepgaand stil te staan bij de plaats die je inneemt of in wilt nemen ten opzichte van je voorgeslacht, maar ook in gevallen waarin die reden minder obvious is, is er nog steeds een noodzaak.

Er is niet voor niets sprake van puberteit, een puberteit waarin ieder kind bezig is zijn plaats te (mogen) bepalen ten opzichte van zijn ouders en dat gaat logischerwijs met strubbelingen gepaard.

De mogelijkheid bieden tot een plaatsbepaling, betekent hier dat een samenleving zijn burgers, van kind tot volwassene tot bejaard de mogelijkheid biedt te leren, te groeien, zich van zijn of haar gevoelens bewust te (mogen) zijn en ook uitdrukkelijk de mogelijkheid biedt fouten te maken.

(zie verderop in dit betoog)

Plaatsbepaling ten opzichte van het eigen lichaam

Vb 1. Mijn zoon heeft op de middelbare school er erg veel last van gehad dat hij zo klein was. Het duurde tot de derde/vierde klas dat hij een lengte bereikte die nog steeds niet lang maar wel “acceptabel” was.

Er was voor hem een noodzaak zich op een bepaalde wijze te verhouden tot zijn(geringe) lengte. Je kunt ook zeggen : zich te verzoenen met het feit dat hij kleiner van stuk was dan anderen. Hij kon die lengte immers niet veranderen.

Ik heb hem proberen voor te houden dat hij er beter maar reëel mee om kon gaan dwz het aannemen als een (voorlopig) feit, als een gegevenheid die bij hem paste en wat voor een groot deel buiten hem om in zijn voorgeslacht was vastgelegd.

Oftewel: hij moest roeien met de riemen die hij had.

Een dergelijke reactie van een ouder wordt overigens wel steeds problematischer in een tijd dat vrijwel alles wat het lichaam betreft maakbaar en veranderbaar wordt geacht.

Vragen: hoe verhoud je je tot je hazenlip, je te zware borsten of juist te geringe borsten, maar ook je hartafwijking die kan worden hersteld door op vroege leeftijd een pacemaker aan te leggen ed.

Toch: in al die gevallen blijft er van een verhouden tot, sprake.

Vb 2 Dit zich verhouden tot culmineert in lichamelijke defecten, ernstige ziekten, tot welke je je moet verhouden als kanker, MS, allerlei neurologische aandoeningen ea.

Vb 3 Ook lichamelijke defecten naar aanleiding van bepaalde ongelukken die je overkomen (verkeersongelukken, brand, ea), ook daartoe zal je je moeten verhouden, moet je je plaats bepalen.

Bij alle genoemde voorbeelden speelt de relatie tussen jou en de buitenwereld een uiterst belangrijke rol. Kun je geen tijdschrift, geen krant of tv programma opslaan waarin het niet gaat om fysiek uiterlijk schoon en perfectie?

Of woon je in een dorp en heb je ouders die jouw onzekerheid over je lichaam so wie so niet kunnen begrijpen?

Hoewel we nu in een tijd leven van het “maakbare” lichaam is de kwestie hoe verhoud ik mij tot mijn (veranderende en veranderde) lichaam zeker vanaf de puberteit altijd al een heet hangijzer geweest., samenhangend met de onzekerheid van de adolescent.

Ik denk dan ook dat de plaatsbepaling of houding die ik hier bedoel van een andere orde is dan wanneer Dohmen het heeft over hogere orde reflectie. ten opzichte van verlangens en waarden.

Ik voel me als puber onzeker over mijn eigen lijf: te grote of juist te kleine pik, idem dito wat betreft de borsten of de vagina, ik ben te dik of juist te mager, te klein of juist te lang etc en ik weet en zie dat anderen allemaal andere lijven met andere kenmerken hebben dan ik heb en ben daar dan jaloers op. Bovendien kan ik met die onzekerheidsgevoelens nergens echt terecht naar mijn gevoel want je moet immers concurreren op de markt van schoonheid en perfectie. De angst om je kwetsbaarheid in deze te laten zien is groot.

Plaatsbepaling ten opzichte van datgene wat je overkomt

Victor Frankl geeft in zijn belangwekkende boek: De zin van het bestaan het voorbeeld van een medegevangene in Auschwitz die in de laatste dagen vlak voor haar sterven oog had voor het bijzondere van een boom vlak voor het raam van haar barak. Door het raam kon zij een enkele tak zien van een kastanjeboom en op die tak prijkten twee bloesems. Ik praat dikwijls met die boom, zei de vrouw.

Frankl vroeg haar wat de boom zei: ik ben hier- ik ben hier- ik ben het leven- het eeuwige leven, aldus de vrouw.

Frankl geeft haar verhaal als voorbeeld van een wijze waarop de mens zijn noodlot kan dragen en daarmee een diepere betekenis aan zijn leven geven. Volgens Frankl wordt ieder mens door het leven ondervraagd, hij kan zich slechts verantwoorden tegenover het leven, door zijn eigen leven te verantwoorden.

Zijn boodschap luidt: in elke situatie hoe absurd ook kan een mens zich op een bepaalde wijze verhouden tot zijn omgeving en dat bepaalt zijn of haar "menschelijkheid". Het is niet de strenge vrijheid van Sartre, die vond dat ieder mens zichzelf "verzint" en zijn eigen essentie ontwerpt, maar één die rekening houdt met het menselijk drama. Volgens Frankl wordt de betekenis van ons bestaan niet door onszelf verzonnen maar veeleer ontdekt.

Plaatsbepaling ten opzichte van de eigen sexualiteit

Vb 1. Je komt er op tienjarige leeftijd als jongen achter dat je je eigenlijk altijd al meer meisje hebt gevoeld

Vb 2 Je komt er als 15 jarig meisje achter dat je je meer tot meisjes aangetrokken voelt

Vb 3 Je komt er als ouder achter dat je je tot je zoon of dochter aangetrokken voelt

Vb 4 Je komt er als man van 21 achter dat je je alleen tot jonge jongens aangetrokken voelt.

In al deze gevallen zul je je moeten verhouden tot die sexuele- en gendergevoelens en ook al lijkt onze moderne tijd progressief en tolerant. uit deze voorbeelden en de verschillende gevoelens die ze zullen oproepen blijkt al dat we dat niet altijd zijn.

Bepaalde gevoelens zitten duidelijk in de taboesfeer. Wanneer een dergelijke taboesfeer te groot wordt is er een grote kans dat de gevoelens zodanig worden onderdrukt dat er andere dingen gaan optreden, zoals depressiviteit of agressiviteit (bv tov homosexualiteit)

Hoe verhoud je je tot dergelijke gevoelens? Wat doe je er wel of niet mee?

Laat je je in voorbeeld 1 verbouwen, in voorbeeld twee wend je je tot het COC, in voorbeeld 3 tot een psychiater misschien evenzeer als in voorbeeld 4 of onderdruk je je gevoelens, doe je er dus niets mee? Dat kan ook een plaatsbepaling zijn namelijk. Een bewuste keuze om er niets mee te doen

Plaatsbepaling ten opzichte van de ander

Vb 1. Je zit net in een hele drukke en belangrijke vergadering en je wordt opgebeld door je partner die een ernstig beroep op je doet. Ze heeft kanker en moet voor

controle naar het ziekenhuis. Haar vriendin die mee zou gaan kan niet en ze wil niet alleen gaan.

Dit is slechts een voorbeeld maar het hele leven zit boordevol van dergelijke voorbeelden. Wie laat je wanneer voorgaan, is een constante vraag in ons bestaan.

Oftewel hoe verhoud je je tot anderen, dierbare anderen, maar ook andere anderen

Vb 2. Je bent op weg naar je doodzieke moeder die je nodig heeft en onderweg zie je dat een oudere vrouw wordt aangerand door een jongeman die het op haar tasje gemunt heeft. Wat doe je?

Vb 3 Je partner die MS heeft kan naar een verpleeghuis ,maar vindt dat vreselijk.

Jij zou de zorg op je kunnen nemen maar dat kost je heel veel energie en je vrijheid.

Doe je dat toch en hoe lang?

Vb 4. Je woont in een wijk waar zich steeds meer problemen voordoen.

Stem je met de voeten of ga je in de bewonersraad zitten?

Vergelijken we nu deze plaatsbepalingen ten opzichte van het begrip zelfbeschikking of zelfbepaling dan valt op dat er bij plaatsbepaling veel meer ruimte is voor de reactie. Niet de actie ten behoeve van de verandering van het eigen lot of de actie als prestatie is in de eerste plaats belangrijk maar de reactie, de wijze waarop wordt gereageerd op datgene wat de persoon overkomt of wat hem of haar toevalt.

Er wordt een houding ingenomen die voor een groot deel wordt bepaald door de situatie, de mogelijkheden die iemand al of niet ter beschikking staan, en soms gewoon de hunch, of de intuïtie, Aristoteles spreekt van fronesis, het praktische verstand dat iemand ingeeft om precies het juiste te doen in een bepaalde situatie.

Je kan dan zeggen dat degene die er (vaak door vallen en opstaan) vaker in slaagt een dergelijke fronesis toe te passen meer autonoom is dan een ander.

Tenslotte noem ik de plaatsbepaling ten opzichte van de materie

Vb1. Ik kamp mijn hele leven al met het gevoel dat ik onpraktisch ben. Dingen vallen snel uit mijn handen, ik let nooit zo op de spullen om me heen, taxeer afstanden verkeerd, stoot mijn hoofd dan etc.

Hoe verhoud ik mij tot deze aangeboren of gegroeide onhandigheid?

Neem ik bv bewust meer de tijd om om me heen te kijken en op te letten wat ik doe?

Of blijf ik de materie ondergeschikt vinden?

Vb 2. Iedereen draagt Nike schoenen in de klas van mijn kinderen. Ik kan ze niet betalen. Mijn kinderen voelen zich minderwaardig omdat ze niet mee kunnen doen met de anderen wat schoeisel betreft.

Hoe verhoud ik me tot dit fenomeen? Ga ik in de prostitutie om toch het geld bij elkaar te verdienen maar doe dit stiekum zodat niemand het merkt? (voorbeeld is niet verzonnen)

Bij al deze voorbeelden van plaatsbepalingen is er sprake van een samengaan van ervaring, emotie, reflectie en handeling.

Deze verhouding tot aspecten van het zelf vindt evenzeer aansluiting bij de deugdethiek van Aristoteles als bij het moderne hersenonderzoek dat aangeeft dat hersens uitermate flexibel zijn en meegroeien, veranderen met de inwerking door denken, handelen en ervaring of omgevingsinvloeden. (Zie Margriet Sitskoorn: Het maakbare brein, 2007)

Alleen is het mij hier niet zozeer te doen om de leus: gebruik je hersens en word wie je wilt zijn, maar meer om de doorbreking van de mythe dat alles vast zou liggen in de genen en in onze hersens en dat er dus geen plaats meer voor een subject (beleving) zou zijn, een zelf dat zich in een zich ontwikkelende zin tot aspecten van dat zelf (in relatie tot de omgeving) verhoudt

Belangrijk is ook dat hieruit volgt dat er sprake van een keuze is voor de persoon: welke kwaliteiten of mogelijkheden grijp ik aan, ontwikkel ik en welke niet.

In die zin blijft een mens verantwoordelijk voor zijn/haar gemaakte keuzes.

Fronesis kun je namelijk ook heel goed oefenen door gedrag.

3. Consequenties

In feite heeft wat ik hiervoor beschreven heb in sterke mate te maken met bewustwording, bewustwording van je geschiedenis, je lichaam, je relatie met anderen, de wereld om je heen.

Mijn stelling zou zijn dat hoe meer je overkomt, des te groter de kans is dat je tot een bepaalde bewustwording komt en dus ook een bepaalde houding moet gaan innemen.

Hoe gladder je leven verloopt hoe minder die noodzaak er lijkt te zijn. (zie Levinas over het lijden)

Vaak zie je dan ook dat pas als iemand 50 is en een hartinfarct krijgt of uit het arbeidsproces wordt gestoten er een versnelde bewustwording optreedt, maar soms kan de stap naar houding innemen niet meer goed worden gemaakt en "kiest" men voor vluchtwegen zoals drank, ernstige depressie, zelfs zelfmoord etc.

Een mens die bewust leeft heeft de mogelijkheid tot een intenser leven te komen, een leven dat niet persé gelukkiger hoeft te zijn.

Bewust leven impliceert namelijk ook risico's. Het is niet altijd "leuk".

Een bewust levend mens loopt onherroepelijk tegen zijn/haar eigen gebreken of zwaktes aan. Misschien ontdek je gevoelens die je liever niet zou ontdekken (zie boven gegeven voorbeelden) omdat je het risico loopt uitgestoten te worden uit je familie, je kring van vrienden, de buurt etc

Als je je bewust bent van zaken ben je je ook bewust van je eigen aandeel daarin.

Je neemt tegelijkertijd een bepaalde verantwoordelijkheid.

Keuzes dienen zich aan evenals schuldgevoelens want je kan misschien ook andere keuzes maken.

Een bewust levend mens krijgt het moeilijk in onze samenleving ook al lijkt het dat we dat juist aanmoedigen.

Stel je ontmoet een leuke jongeman, met wie je graag een avond uit wil.

Hij drinkt twee glazen bier en wil er nog één bestellen. Je weet : als je nu zegt, joh doe dat nou niet want je moet straks nog rijden, dat je kans op een relatie of nog simpeler een leuke rest van de avond verkeken is.

Een bewust levend mens neemt ook de wereld om zich heen serieus.

Je wordt lid van een politieke partij . Je leest heel serieus het verkiezingsprogramma en treft daar van alles in aan. Je denkt dat dat het gedachtegoed is van de partij.

Je wordt populair, kan standpunten goed verwoorden, bent goed gebekt, dient andere partijen van repliek en zorgt voor stemmenwinst..

Maar er breekt een dag aan dat je als je eenmaal in de gemeenteraad of een partijbestuur zit dezelfde standpunten verwoordt die in het programma staan.

Opeens word je dat niet meer in dank afgenomen.

Je begrijpt het niet, je bent toch verantwoordelijk bezig, draagt het partijstandpunt uit?

Dat er een verschil is tussen een situatie waarin je kiezers moet aantrekken en waarin je macht hebt veroverd zie je niet.

Consequentie in houding en verantwoordelijkheid is niet een kenmerk van onze tijd Het gaat meer om “radar”werk nl je zo soepel mogelijk aanpassen aan situaties, die zeer verschillend kunnen zijn en verschillende dingen van je kunnen vragen (Zie de bundel de Actualiteit van het geweten). En als je daar onvoldoende gevoel voor hebt omdat je te bewust leeft, kan dat je aardig opbreken.

Plaatsbepaling ,een houding innemen betekent ook een bepaald soort eigenwijzigheid. En ook daarvan is niet iedereen gediend.

In onze “individualistische gesecculariseerde “samenleving, wordt je rug rechten of zoals anderen zullen zeggen tegendraadsheid opgevat als gebrek aan flexibiliteit met alle gevolgen vandien.

Ook een houding die niet wordt geleid door modieusheid kan op tegenstand rekenen.

Stel : je werkt aan de universiteit in de sociale wetenschappen en je weigert af te geven op onze doorgeschoten individualisering omdat je ziet dat zoiets een veel te eenzijdig beeld geeft.

Een carrière zal niet voor je zijn weggelegd. Bekender is misschien het voorbeeld van de klokkenluider, een maatschappelijk gezien buitengewoon nuttige en noodzakelijke functie maar niet erg verstandig uit het oogpunt van carrière maken.

Maar ook als je in je relatie naar het oordeel van je partner teveel bezig bent met “bewust”leven en keuzes maken hetgeen impliceert dat je hem(of haar) grenzen stelt of duidelijk aangeeft wat je zelf zou willen of verwachten van je relatie kan dat op grote problemen stuiten. Niet iedereen houdt van een dergelijke openheid.

Velen (zie Komter’s Recht van de vanzelfsprekendheid) zijn erbij gebaat dat er weinig wordt uitgesproken en zeker niets wordt onderhandeld of verhelderd. Misschien is dat trouwens in de huidige generatie twintigers en dertigers anders..

Uiteindelijk zal macht in de relatie: wie heeft de ander op het eerste gezicht het minst nodig, en liefde: wie heeft in een relatie het meest “over”voor de ander de doorslag geven.

Hetzelfde verhaal gaat op voor een situatie waarin je patient bent. Je hebt net een hersenbloeding gehad en je bent zo “eigenwijs”om je niets aan te trekken van

statistieken. Als de statistieken zeggen dat je nog 6 maanden te leven zou hebben, leef je inmiddels al een jaar, als de statistieken zeggen dat je relatie allang stuk zou moeten zijn, is deze beter dan ooit etc...

Dergelijk eigenwijs gedrag wordt over het algemeen in de gezondheidssector niet echt gewaardeerd, de goeden natuurlijk uitgezonderd (Zie overigens over dit onderwerp het boekje van Max Pam)

Wij kunnen deze rij nog een tijdje met diverse voorbeelden uitbreiden. De mate waarin in onze samenleving "aangepast" gedrag wordt gevraagd aan zeer uiteenlopende situaties en vaak nog terzelfdertijd tijd is bijna "gekmakend". En het is bijzonder wanneer sommigen erin slagen om toch nog "zichzelf" te blijven. Zo heb ik een vriendin heel sterk bewonderd die erin slaagde tijdens haar kanker haar eigen regie te blijven voeren en alles te onderzoeken en daaruit keuzes te maken, een mix van moderne medische middelen en van alternatieven tot en met een bepaalde dagindeling met meditatie en een bepaalde voeding toe. Of een vriend met MS die bijna alle stadia van deze vreselijke ziekte heeft doorgemaakt en er toch in slaagt anderen die hem voorlezen het bijzondere gevoel te geven van zingeving en een rustpunt voor hen te zijn.

Zo vreemd is het dus niet als er vluchtroutes worden gezocht en gevonden om maar niet aan "plaatsbepaling" te doen.

4. Vluchtwegen

Ik wil er hier een paar noemen maar ongetwijfeld kan het aantal met veel voorbeelden worden uitgebreid

Kuddegedrag

Mijn kinderen zeiden vroeger altijd als ik tegen hen zei dat een bepaald gedrag onverstandig of ongewenst was: " maar Jantje, Pietje , Klaasje en Marietje doen het ook"!

Kennelijk is de mens toch ook een dier en zit dit kuddegedrag er sterk in.

Het geeft bovendien houvast.

Als iedereen iets bepaalds doet bv een ander pesten of spieken of te laat komen of aan de andere kant zich oppervlakkig gezien keurig gedragen maar achter de rug van het gezag om de boel versjteren dan kun je je achter anderen verschuilen als je datzelfde ook doet.

Volwassenen kunnen drie maal per jaar met een vliegtuig op vakantie naar verre landen reizen en toch milieudeskundige zijn ook al omdat iedereen uit diezelfde kring van OSM drie maal per jaar naar het buitenland vliegt etc

Een trendbreuk is heel wat moeilijker.

Je valt al gauw uit de groep, wordt minder interessant gevonden, een beetje een moeilijkdoener. Gedeeltelijk is dat verklaarbaar omdat je ongewild een voorbeeld functie krijgt. Je brengt anderen in een gewetensconflict door je opeens anders te gedragen en niet meer mee te doen met de groep.

Hier kom je al gauw op het thema : geweten of hogere reflectie orde, uit., maar misschien is je keuze wel een andere geworden uit nood omdat je minder geld hebt te besteden en/ of andere prioriteiten kiest in dat verband. Je verhoudt je dan dus door je gedrag op een bepaalde manier tot datgene wat je overkomt nl je slechtere financiële situatie.

De test van Milgram maakte indertijd al uit dat mensen om de reden van kuddegedrag, niet durven afwijken tot vreselijke dingen in staat zijn.....

Omgekeerd zou het ook zo kunnen zijn: iemand die zich totaal niets van de groep aantrekt en alleen maar zijn gang gaat kan ook erge dingen doen, maar ik meen dat de geschiedenis uitwijst dat het eerste meer slachtoffers heeft gemaakt dan de tweede houding.

Kuddegedrag brengt ook volslagen inconsequent gedrag met zich mee.

Als bv de mode is dat men vandaag vóór vreemdelingen is en morgen tegen dan kan dat in kort bestek tot eigenaardige uitersten leiden. Zo hebben we dat ook kunnen waarnemen rond de opkomst en dood van Pim Fortuyn tav de Islam..

Vandaag de dag mag je bv ook niet meer zeggen dat je ooit actief was in de Coornhert Liga want dan heb je meegeholpen aan de verloedering van onze samenleving door een pleidooi voor het "pamperen" van criminelen.

Iedere discussie wordt inmiddels beslecht met een verwijzing naar onze genen, twee decennia geleden was dat nog sociale structuren.

Etc etc

Ook allerlei vormen van determinismen zijn populair.

Een populaire uitdrukking van mijn moeder was indertijd al: tja dat kind heeft gewoon geen hersens. En dat was dan vooral zielig voor de ouders.

Nu zeggen we:

Het zit nu eenmaal in de genen, hè. Dus ja wat kan je eraan doen...

Merkwaardig is wel dat degenen die zo geloven in "de genen" als bepalende factor zo'n hekel hebben aan fundamentalisten die geloven dat alles in de bijbel (Oude of Nieuwe of Koran) vastligt.

Biologische determinismen a la Buykhuijsen zijn allang niet meer contraversieel.

Het blijkt heel prettig te zijn als je profielen van misdadigers kunt opstellen.

Misschien geen doorgelopen wenkbrauwen meer maar dan wel linkshandigheid bv en alweer het DNA

Vormen van typering en stigmatisering zoals het onderscheid

autochtonen/allochtonen waarbij aan de ene groep bepaalde kenmerken worden toegedicht en de andere andere, maken onze wereld een stuk overzichtelijker.

Je hoeft niet meer na te denken of iemand die een bruin kleurtje heeft en dat overduidelijk niet aan de wintersport heeft overgehouden nu misschien uit Iran of Turkije of misschien wel de Oekraïne komt, nee je zegt gewoon dat die persoon allochtoon is en dan weten we wel dat we moeten oppassen.

Je hoeft ook niet meer zelf na te denken over je relatie tot de ander, maar een hele set (voor) oordelen treedt ervoor in de plaats.

Kenmerkend voor deze vluchtwegen is dat ze werken met een simpel schema, je hoeft niet echt na te denken en de wereld wordt er een stuk overzichtelijker op. Je kan zonder nadenken de bokken van de schapen scheiden, je weet weer voor wie of wat je moet oppassen, er is sprake van herkenbaarheid, traceerbaarheid en een plezierig bijverschijnsel is dat je zelf de dans ontspringt doordat je anderen determineert en stigmatiseert. Die ander is slecht of heeft een criminele aanleg of een foute achtergrond etc dus jij bent goed. Voorzover je de determinismen op jezelf toepast is dat uitsluitend om je te kunnen onttrekken aan verantwoordelijkheid.

Verslavingen

Dit onderwerp spreekt voor zichzelf.

Opvallend is wel dat iemand die maat houdt, dus bv niet teveel wil werken, een goed evenwicht tussen thuis en het werk wil bereiken en genoeg tijd aan zijn/haar kinderen wil besteden maar ook aan anderen en de samenleving het al gauw moeilijk krijgt. Eén jaar er tussenuit voor het krijgen van een kind kan je carrière al ernstig schaden en dat zal met alle flexibilisering op de arbeidsmarkt waarschijnlijk alleen maar erger worden.

Ook nee zeggen tegen overconsumptie, overgebruik van energie, alcohol, teveel of te vaak (buitenshuis) eten etc zal al gauw ongezellig en asociaal worden gevonden. Zo iemand krijgt het moeilijk om adequaat te netwerken zoals dat dan heet.

Vluchten in statistieken en bewijsbaarheid

Vb Wanneer je alleen cijfers gelooft en zgn hard onderzoek zal je als arts moeite krijgen met een patient die zegt dat ze pijn heeft.

Want dat ze dat zegt zegt niets, het is een onzekere factor: pijn en het is moeilijk fundamenteel moeilijk voor een mens, ook een deskundige zich tot pijn te verhouden ook van een ander.

Dus vluchten we in bewijsbaarheid.

We maken scans en constateren bepaalde stroomstootjes in de hersenen en dus : pijn.

Dat biedt dan als voordeel dat we de pijn objectief hebben vastgesteld. De mens, de persoon met pijn wordt nu gelijkgesteld met de stroomstootjes en is dan beter te behandelen.

Het werk als arts wordt zo routineus en minder belastend dan dat we iedere keer weer met een heel mens met een heel verleden en zijn eigen drama worden geconfronteerd en misschien wel moeten toegeven dat we met lege handen staan .

Vluchten in cynisme of negativiteit

Het is de “wat je ook doet het is niet goed”mentaliteit, waardoor je geen verantwoordelijkheid meer hoeft te nemen.

Als je overal cynisch over bent kun je als het misgaat altijd zeggen: dat heb ik toch gezegd, zie je wel: die jongen deugt niet, de mensen zijn niet te vertrouwen, we gaan toch wel naar de kloten etcetc.

Het voordeel hiervan is dat je je nooit kwetsbaar op hoeft te stellen.
Iemand die keuzes maakt kan daarop altijd achteraf worden aangesproken.
Iemand die geen enkele keuze goedkeurt staat aan de zijlijn van het leven als commentator, hetgeen een stuk makkelijker is
Ook de bekende "ten koste van" humor is in deze rubriek in te delen.
Je krijgt de lachers op je hand met grappen over marokkanen, mongolen, hockeytrutten, blonde meisjes etc en je hoeft je alweer nooit kwetsbaar op te stellen.
Echte humor heeft als eigenschap dat ze laat zien dat je jezelf relativeert, getuigt ook van wijsheid, menselijk inzicht en verbreedert om die reden.
Anderen herkennen zich in jouw "drama" of jouw "klucht".

"Ten koste van" humor heeft als kenmerk dat ze de band versterkt tussen de OSM, onze groep tegenover de ander of de anderen en dat is waar veel mensen vandaag de dag behoefte aan lijken te hebben.

Non keuzes

Non keuzes zijn ook keuzes.

Getrouwd zijn en een vriend of vriendin hebben heeft als voordeel dat je je niet echt hoeft te committeren, je kan "vrij" zijn in de tussenruimte.

En bovendien oefen je een bepaalde macht uit, er wordt altijd op je gewacht of naar je verlangd.

Hetzelfde geldt voor twee of drie banen. Dwz ik doel nu niet op de moeder met een betrekking maar op degene die advocaat is bij een groot kantoor en hoogleraar en in diverse commissies zit en misschien ook nog een gezin heeft.

Hij kan op ieder moment en altijd zeggen dat hij ergens anders is.

Ook hier weer de vrijheid van de tussenruimte door middel van de non keuze.

Controlefreaks of teveel met jezelf bezig zijn

Ook dat is een valkuil

Als je naast je werk een cursus time management en coaching combineert met drie cursussen humanistiek bv ben je te druk bezig te zoeken naar zelfbepaling en ook zoiets levert geen plaatsbepaling op alleen jachtig rennen.

Kortom: het is moeilijk, beangstigend en riskant om werkelijk autonoom te zijn in de zin van je plaats te bepalen. Maar ook uitdagend, interessant, avontuurlijk zelfs en levert buitengewoon bijzondere ontdekkingen (over jezelf, de wereld en anderen) en momenten op.

En heel eigentijds: je hoeft niet meer uit verveling mee te doen met SBS 6 op een survivaltocht ergens op een onbewoond eiland of in een gouden villa te overleven tussen wilde dieren in de gedaante van mensen, nee je hebt iedere dag, iedere minuut je eigen survival, plaatsbepalingspakket in de wereld van alledag, die je nooit meer als "vervelend" zult bestempelen.

5. De mogelijkheid tot plaatsbepaling

Het belangrijkste wat we kunnen zeggen ten aanzien van de mogelijkheid tot plaatsbepaling is dat

- 1) een samenleving de mogelijkheid tot een plaatsbepaling faciliteert als er een fatsoenlijke ondergrens is in minimum levensvoorwaarden .
Een dergelijke constatering sluit aan bij de zgn Maslowpiramide.
Als je de hele dag alleen bezig bent met onderdak en geld wordt het lastig om je nog bezig te houden met je verhouding tot.....hoewel het voorbeeld dat Frankl laat zien aangeeft dat ook in de meest extreme situaties een dergelijke houding mogelijk is
- 2) Ook een dictatuur of een maatschappij waarin intolerantie de boventoon voert maakt een plaatsbepaling zoals boven uiteengezet lastig
- 3) Een samenleving die geen risico's tolereert en alles in elk geval schijnbaar onder controle wil hebben, is een samenleving die de mens, de persoon geen mogelijkheden geeft te groeien, te leren van fouten en dus ook een samenleving die autonomie vermijdend opereert

Als we onze eigen sameleving beschouwen zien we langzamerhand dat die trekken begint te krijgen van de samenleving die geen risico's tolereert dwz risico's die samenhangen met het menselijke tekort.

Het kindvolgdossier is daar een heel duidelijk voorbeeld van.

De vooronderstelling is dat als we zo'n dossier opmaken vanaf de geboorte van een kind tot zijn dood, dat we dan niet alleen het hele leven van zo'n persoon in kaart brengen, en dus op tijd kunnen ingrijpen als er iets misgaat, maar ook dat er instanties zijn die dergelijke gegevens over 16 miljoen mensen kunnen verwerken.

..

